

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

МОЛОДЬ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи
8.2318-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Д.О. Гаджилов

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Капріцин І.І.

Рецензент: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к.філос.н. Маловічко О.В.

Запоріжжя – 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Гаджилову Данилу Олександровичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді

керівник роботи Капріцин Ігор Ілліч, д.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «29» травня 2019 року № 803-с

2. Строк подання студентом роботи 27 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Мигович І. І., Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2002. 359 с. ; Ромм Т. А., Богданова Е. В. Воспитание. Волонтерство. Молодежь : монографія. Новосибирск : Издательство НГТУ, 2015. 417 с. ; Хапаев И. Б., Павлюк С. В. Основные факторы воздействия на социальную среду современной молодежи. Наука в современном обществе : материалы V Международной конференции. Ставрополь : Логос, 2014. С. 70-73.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити стан наукової розробки проблеми дослідженням молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «молодь», «суб'єкт», «соціальна робота», «громада», «соціальна робота в громаді». 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді. 4. Виявити об'єктно-суб'єктну специфіку молоді у сфері соціальної роботи в громаді. 5. Проаналізувати організаційно-правові основи активності молоді у галузі соціальної роботи молоді в громаді. 6. Охарактеризувати форми та види активності молоді як суб'єкту в галузі соціальної роботи у громаді. 7. Провести аналіз сучасного стану розвитку соціальної роботи з молоддю в Запорізькій області. 8. Визначити напрями підвищення ефективності діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
2 рисунки

---

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	29.05.2019	29.05.2019
Розділ 2	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	25.06.2019	25.06.2019
Розділ 3	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	24.09.2019	24.09.2019

7. Дата видачі завдання 29 травня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2019	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2019	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2019	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень 2019	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень 2019	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2019	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Грудень 2019	<i>виконано</i>

Студент _____ Д.О. Гаджилов

Керівник роботи _____ І.І. Капріцин

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 89 сторінок, 74 позицій у списку літератури, 1 додатку.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, МОЛОДЬ, МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР, ГРОМАДА, МОЛОДІЖНИЙ ХАБ

Мета дослідження: вивчення особливостей діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді та пошук шляхів її оптимізації.

Об'єкт дослідження: система соціальної роботи у громаді.

Предмет дослідження: молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді.

Методи дослідження: методи понятійного аналізу, абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, узагальнення, систематизації.

Гіпотеза дослідження: молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді має більший вплив на молодь як об'єкт соціальної роботи завдяки єдності психофізіологічних характеристик. Ефективність соціальної допомоги можлива через розуміння, підтримку, власний приклад життєвої стратегії.

Висновки: 1. Традиційно в теорії та практиці соціальної роботи досліджується питання проблемної молоді (алкоголізм, наркоманія, злочинність, ігроманія, суїцид), а звичайна молодь залишається поза увагою. Актуальним є розгляд молоді не в якості проблеми, а в якості суб'єкту соціальної роботи – залучення молодих людей до діяльності громадських організацій, волонтерства, реалізація соціальних проєктів, стажування.

2. Загальні (універсальні) технології соціальної роботи з молоддю можна розглядати як систему оптимальних способів перетворення, регулювання соціальних відносин і процесів життєдіяльності молоді, яка має важку життєву ситуацію. Загальні технології соціальної роботи з молоддю розробляються на підставі практичного досвіду установ з надання соціальної допомоги і підтримки молоді.

SUMMARY

Qualification thesis consists of 89 pages, 74 literature sources, 1 annex.

SOCIAL WORK, YOUTH, YOUTH CENTER, COMMUNITY, YOUTH HUB

Research purpose is to study the features of youth's activity being the subject of social work in the community and find ways to optimize it.

Research object is the system of social work in the community.

Research subject is youth as a subject of social work in the community.

Research methods are principle of objectivity, systematicity, historicism, ascent from abstract to concrete, conceptual analysis methods, abstraction, analysis, synthesis, induction, generalization, systematization.

Research hypothesis is that youth being the subject of social work in the community has a greater impact on youth as an object of social work due to the unity of psychophysiological characteristics. Effectiveness of social assistance is possible through understanding, support and own life strategy example.

Conclusions: 1. Traditionally, the theory and practice of social work explores issues of troubled youth (alcoholism, drug addiction, crime, gambling, suicide), while ordinary youth remains out of our focus. It is important to consider youth not as a problem, but as a subject of social work meaning the youth involved in activities of public organizations, volunteering, social projects implementation, internships.

2. General (universal) technologies of social work with youth can be considered as a system of optimal ways of transformation, regulation of social relations and processes of youth's life activity, having a difficult life situation. General technologies of social work with youth are developed on the basis of the institutions' practical experience of providing social assistance and support to young people.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідженням молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді	9
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «молодь», «суб'єкт», «соціальна робота», «громада», «соціальна робота в громаді»	19
1.3. Принципи та методи дослідження молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді.....	26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ	31
2.1. Суб'єктно-об'єктна специфіка діяльності молоді у сфері соціальної роботи в громаді.....	31
2.2. Організаційно-правові основи діяльності молоді у галузі соціальної роботи в громаді.....	41
2.3. Форми та види активності молоді як суб'єкту в галузі соціальної роботи у громаді.....	52
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ	63
3.1. Сучасний стан розвитку соціальної роботи з молоддю в Запорізькій області.....	63
3.2. Напрями підвищення ефективності діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді	69
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Молодь – це соціальна категорія населення, що постійно змінюється, соціальне оточення для якої вже не відіграє такої ж інтегруючої ролі, як раніше. Сучасні молоді люди набувають незалежного становища значно пізніше, ніж попередні покоління. Все це часто призводить до моральної та психологічної слабкості, втрати впевненості в собі в існуючих системах прийняття рішень, ступеня незадоволеності в рамках традиційних форм участі в суспільному житті і в житті молодіжних організацій. Деякі з молодих людей відчують, що їх інтереси не завжди відображаються в суспільній політиці, яка формується старшими поколіннями політиків.

Деякі молоді люди знайшли своєрідний притулок в індиферентності та індивідуалізмі, в той час як інші пробують форми самовираження, які часто є надмірними або навіть перебувають на межі демократичних та юридичних норм. Більшість, хоча і бажають впливати на політику, не знайшли відповідних шляхів для реалізації цих бажань. Незважаючи на це, молодим українцям є що сказати; в кінці кінців, вони є саме тими людьми, на яких головним чином відображаються зміни в економіці, демографічний дисбаланс, глобалізація та культурна різноманітність. Ми очікуємо від них створення нових форм соціальних відносин, різних підходів до вираження солідарності, до боротьби з відмінностями, або до збагачення цих відмінностей, поряд з появою нових сумнівів і коливань.

Соціальна робота з молоддю є одним з ефективних засобів успішного вирішення важливих проблем даної категорії населення. У ХХІ столітті вона може стати для України найважливішим фактором для успішного політичного та економічного зростання. Соціальна робота впливає на життєзабезпечення молоді. Становлення і вдосконалення соціальних служб для даної категорії є одним з основних завдань України.

Процес самоорганізації населення в Україні – це актуальний напрямок розвитку територіальних громад, з метою поліпшення рівня соціально-економічного розвитку суспільства в цілому. Звідси впливає активізація

професійної соціальної роботи в мікросоціальному середовищі (територіальній громаді) за рішенням повсякденних (побутових) проблем мешканців, з організації надання кваліфікованої допомоги нужденним категоріям населення, а особливо молоді, щодо попередження соціальних конфліктів, з формування політичної активності громадян тощо.

На сьогоднішній день в умовах зростаючої фінансової кризи і, як наслідок, безробіття, зниження рівня життя, відсутності впевненості у завтрашньому дні люди гостро потребують допомоги фахівців соціальної сфери. На різних етапах розвитку суспільства робилося чимало спроб поліпшити соціально-економічне становище громад. Однак загальна ситуація залишається досить складною.

Об'єкт дослідження – система соціальної роботи у громаді.

Предмет дослідження – молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді.

Метою дослідження є вивчення особливостей діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді та пошук шляхів її оптимізації.

Основні завдання дослідження:

- дослідити стан наукової розробки проблеми дослідженням молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді;
- уточнити зміст основних понять дослідження: «молодь», «суб'єкт», «соціальна робота», «громада», «соціальна робота в громаді»;
- обґрунтувати принципи та методи дослідження молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді;
- виявити суб'єктно-об'єктну специфіку молоді у сфері соціальної роботи в громаді;
- проаналізувати організаційно-правові основи активності молоді у галузі соціальної роботи молоді в громаді;
- охарактеризувати форми та види активності молоді як суб'єкту в галузі соціальної роботи в громаді;
- провести аналіз суб'єктної ефективності соціальної роботи молоді у громадах в Україні;

– визначити напрями підвищення суб'єктної ефективності соціальної роботи молоді у громаді.

Гіпотеза: молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді має більший вплив на молодь як об'єкт соціальної роботи завдяки єдності психофізіологічних характеристик. Ефективність соціальної допомоги можлива через розуміння, підтримку, власний приклад життєвої стратегії.

Апробація дослідження. Результати роботи були представлені на конференції

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ

1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідженням молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді

Ставлення до молоді завжди було значущим для держав і суспільств. Воно вбирало в себе освоєння новими поколіннями досягнутого рівня розвитку суспільства і держави і виражалося в тому, наскільки молодь сприймає життя даного суспільства і функціонування цієї держави; що нового вносить молоде покоління в суспільний розвиток і діяльність держави; в якій мірі молодь стає фактором розвитку або фактором, що утрудняє розвиток суспільства і держави.

Саме молодь успадковує досягнутий рівень розвитку суспільства і в силу свого специфічного положення потребує присвоєння собі духовних і матеріальних благ, накопичених в суспільстві у вигляді освіти, житла, культурних, спортивних споруд тощо. Вона відразу сприймає як даність нове, вироблене попередниками в науці, техніці і виробництві, в освіті та культурі, літературі та мистецтві, в усіх сферах життєдіяльності людини. Її життєвий старт знаходиться на більш високому рівні, ніж був у сучасних для неї дорослих і літніх громадян. Це створює можливості для вибору темпу і спрямованості входження молоді в державну і суспільне життя.

Як наслідок, молодіжна політика та соціальна робота із молоддю є одними з найважливіших напрямків діяльності законодавчих (представницьких) і виконавчих органів влади і здійснюються з метою створення оптимальних соціально-економічних, правових, організаційних умов і гарантій соціального становлення та розвитку молодих громадян, їх найбільш повної самореалізації в інтересах всього суспільства.

Політика по відношенню до молоді формується на рівні суспільства і держави. Саме держава має найбільші ресурси для проведення цілісної молодіжної політики. Державна молодіжна політика є діяльністю держави,

спрямованою на створення правових, економічних та організаційних умов і гарантій для самореалізації особистості молодої людини і розвитку молодіжних об'єднань, рухів та ініціатив [47, с. 82]. Вона висловлює в ставленні до молодого покоління стратегічну лінію держави на забезпечення соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, на формування у молодих громадян патріотизму і поваги до історії і культури вітчизни, до інших народів, на дотримання прав людини.

Відповідно, державна молодіжна політика у тандемі із соціальною роботою з даною категорією населення є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, громадських об'єднань та інших соціальних інститутів спрямованою на вирішення проблем молоді в усіх сферах її життєдіяльності.

У своєму розвитку людство не відразу прийшло до розуміння того, що молоде покоління потребує спеціального захисту і піклування, включаючи належний правовий захист. Зміни, викликані революціями в Європі в XIX ст., створили передумови для суспільного розуміння і розгляду прав дітей і молоді, їх захисту від рабства, економічної експлуатації, свавілля батьків. Тільки в епоху індустріалізації і введення обов'язкової освіти «громадянське суспільство» стало усвідомлювати необхідність констатації певного переліку прав і вироблення особливої державної політики по відношенню до дітей і молоді.

В кінці XIX – початку XX ст. все яскравіше виражається тенденція до міжнародної співпраці у різних сферах. Збільшення кількості міжнародних об'єднань стало особливо значним з початку XX ст., а перша світова війна, в події якої виявилися залучені десятки країн і народів посилила доцентрові тенденції в міжнародних відносинах. Її драматична історія призвела до своєрідного «протверезіння» багатьох держав, сконцентрувавши увагу на універсальних інтересах людства. У 1919 році з метою розвитку співробітництва між народами і гарантії миру та безпеки була створена Ліга Націй, яка в свою чергу, заснувала Комітет дитячого благополуччя.

Однією з найбільш ефективних некомерційних організацій на початку ХХ ст. став Міжнародний союз порятунку дітей (Save the Children International Union) [74]. У 1948 році Організація Об'єднаних Націй (ООН) прийняла Загальну декларацію прав людини, в якій проголошується, що всі діти мають право на особливе піклування і допомогу, а потім Декларацію прав дитини з метою забезпечити дітям щасливого дитинства і користування правами і свободами [10].

Вперше про необхідність вироблення молодіжної політики було заявлено на 1390-му пленарному засіданні ООН. 7 грудня 1965 р була прийнята Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги і взаєморозуміння між народами.

У наступні роки Генеральна Асамблея та Економічна і соціальна рада виділили три основні теми в сфері молоді: участь, розвиток і мир [36, с. 118]. Було також наголошено на необхідності проведення міжнародної політики в інтересах молоді. У 1979 році Генеральна Асамблея в своїй резолюції 34/151 проголосила 1985 рік «Міжнародним роком молоді: участь, розвиток і мир», затвердивши керівні принципи подальшого планування, а також глобальної довгострокової стратегії з питань зайнятості молоді. ООН сприяла здійснення цих керівних принципів, допомагаючи урядам у виробленні політичних заходів і програм, що стосуються молоді. Їх метою стали створення найкращих умов для молоді в галузі освіти, отримання професії та умов життя для забезпечення її активної участі у всебічному розвитку суспільства; заохочення підготовки національної та місцевої політики та програм відповідно до досвіду кожної країни.

У 1985 році в Резолюції 40/14 Генеральна Асамблея ООН, підкреслюючи важливість активної та безпосередньої участі молоді та молодіжних організацій, організованих на місцевому, національному, регіональному і міжнародному рівні, схвалила Керівні принципи для подальшого планування і здійснення відповідних заходів, що стосуються молоді до 2000 року і на наступний період [53, с. 210]. Аналіз даного документа дозволяє зробити

висновок про те, що проголошені принципи враховували інтереси молодих людей як широкої категорії, що включає різні підгрупи. Зокрема, в резолюції згадувалися інваліди, сільська і міська молодь, молоді жінки.

У 1995 році ООН прийняла Всесвітню програму дій в інтересах молоді на період до 2000 року і на наступний період – міжнародну стратегію вирішення проблем молодих людей і розширення можливостей їх участі в житті суспільства [6]. Програма забезпечувала стандарт як для вироблення політики, так і для розробки і здійснення моделей комплексних заходів на всіх рівнях з метою більш ефективного вирішення проблем, з якими стикаються молоді люди в різних умовах, і розширення їх участі в житті суспільства. До 10 пріоритетних напрямів діяльності Програми, визначених міжнародним співтовариством, відносяться: освіта, зайнятість, голод і злидні, охорона здоров'я, навколишнє середовище, зловживання наркотичними засобами, злочинність серед неповнолітніх, організація дозвілля, молоді жінки, ефективна участь молоді в житті суспільства і в процесі прийняття рішень.

Програма містила заклик до регулярного проведення Всесвітньої конференції міністрів у справах молоді під егідою ООН [52, с. 60]. Її перша сесія, яка відбулася в 1998 році в Лісабоні, прийняла Лісабонську декларацію з питань молодіжної політики та програм і рекомендації щодо дій на національному, регіональному та світовому рівнях.

У 1999 році Генеральна Асамблея проголосила 12 серпня Міжнародним днем молоді та рекомендувала організувати інформаційно-пропагандистські заходи на підтримку Дня з метою підвищення інформованості про Всесвітню програму дій в інтересах молоді [51, с. 215]. Уряди на регулярній основі стали включати молодь до складу своїх делегацій на сесії Генеральної Асамблеї та інші форуми під егідою ООН. Різні форуми ООН в цей період також починають розглядати соціальний та економічний вплив глобалізації на молодь, приділяючи особливу увагу її політичним наслідкам.

Проблема вироблення єдиної молодіжної політики була озвучена і на Саміті тисячоліття, де глави держав і урядів в Декларації тисячоліття

постановили «розробляти і здійснювати стратегії, що дають молодим людям реальну можливість знаходити гідну і продуктивну роботу» [11]. У 2001 році на прохання Генерального секретаря була створена Мережа щодо забезпечення зайнятості молоді, яка є спільною ініціативою ООН та Світового банку з втілення в життя зобов'язань, прийнятих на Саміті.

На початку XXI ст. на рівні ООН були актуалізовані ще п'ять проблемних областей, що представляють інтерес для молоді [50, с. 73]: глобалізація; зростання масштабів використання інформаційно-комунікаційних технологій, які мають величезний вплив на життя молодих людей; поширення ВІЛ / СНІДу; активнішу участь молодих людей в збройних конфліктах; зростаюча значущість відносин між поколіннями в старіючому глобальному суспільстві.

Таким чином, на міжнародному рівні вже досить давно офіційно визнано як наявність значного числа проблемних сфер, що стосуються молодого покоління, так і необхідність вироблення особливої політики по відношенню до молоді, але в кожній з держав моделі цієї політики реалізуються з урахуванням національної специфіки. Так, переглянута Європейська хартія про участь молоді в житті суспільства на місцевому і регіональному рівні від 21 травня 2003 року носить тільки рекомендаційний характер для своїх держав-членів і не передбачає ніяких зобов'язань [39], в результаті далеко не у всіх державах Європи молодіжна політика носить реальний, а не декларативний характер. У той же час, в ряді європейських країн (Німеччина, Нідерланди, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, держави Скандинавії тощо) реалізується досить ефективна державна молодіжна політика [70, с. 48]. Форми її проведення різні, проте загальною тенденцією є широке залучення громадських організацій, а також активна участь федеральних органів у вирішенні проблем різних категорій молоді.

У більшості європейських країн молодіжна політика покликана сприяти молодим людям у становленні їх життєвого шляху, в тому числі, в забезпеченні зайнятості та громадської участі молодих людей. Наприклад, у прийнятій в Німеччині федеральній програмі «Шанси в мінливому суспільстві» зроблені

акценти на міжгалузеву і ініціативну молодіжну політику, проведення широкомасштабного діалогу з молодими людьми, зміцнення співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, приватними підприємцями, асоціаціями та соціальними групами [67, с. 201]. У Швеції та Франції активно застосовуються інформаційні технології, орієнтовані, зокрема, на рішення проблем молоді «груп ризику». У Великобританії та Італії широкого поширення набула волонтерська і альтернативна служба молоді. При цьому слід зазначити престижність і існуючий високий статус служби в установах соціальної сфери, в тому числі і при роботі з молоддю.

В даний час поняття «молодь», що використовується в зарубіжних країнах, визначається, виходячи з різних компонентів і підходів, не тільки вікових рамок, а й характерних рис. Сучасні вікові межі поняття «молодь», прийняті в більшості європейських країн, США та Японії, визначаються в інтервалі від 13-14 до 29-30 років [63, с. 107].

У ряді європейських держав соціальна робота із молоддю є складовою молодіжної політики з чіткою структурою і тісною взаємодією складових. В інших випадках предметом для обговорення і знаходиться на стадії становлення. Слід зазначити і той факт, що в багатьох країнах створені різні міжвідомчі органи на національному рівні з питань молодіжної політики.

Основним інструментом участі молодих людей в молодіжній політиці є участь в діяльності молодіжних організацій, що діють в громадах, та діяльність яких пов'язана з наданням або отриманням соціальної допомоги. Однак місце і роль молодіжних організацій в здійсненні молодіжної політики сильно варіюються і до сих пір не мають чіткого визначення. Видима в останні десятиліття тенденція демонструє, що молоді люди вважають віддають перевагу нові форми своєї участі в суспільному житті (неформальні об'єднання, молодіжні групи, що реалізують окремі проекти або програми) традиційним молодіжним організаціям.

Аналіз досвіду реалізації молодіжної політики в європейських країнах дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на відмінності в структурній

організації спостерігається відносна однаковість при виділенні основних пріоритетів молодіжної політики [62, с. 58]: освіта, зайнятість, голод і злидні, охорона здоров'я, екологія, зловживання наркотичними засобами, злочинність серед молоді, організація дозвілля, гендерна політика, а також участь молоді в житті суспільства і процесі прийняття рішень. Але, на нашу думку, разом із тим особливості молодого віку створюють можливості і самої молоді виступати не тільки у якості об'єкту соціальної роботи, а й у якості її суб'єкту.

Яскраво вираженою тенденцією в останні десятиліття стало включення молодіжної проблематики в порядок денний міжурядового та міждержавного співробітництва. Питання молодіжної політики в зв'язку з цим отримують своє відображення в діяльності міжнародних організацій. Наприклад, основні напрямки діяльності Ради Європи в галузі молодіжної політики зводяться до наступних [61, с. 125]:

- сприяння соціальній інтеграції молоді за допомогою забезпечення сприятливих умов для самореалізації та подолання викликів часу різними категоріями молодих людей;
- залучення молоді до активних форм участі у формуванні єдиного європейського демократичного простору;
- сприяння становленню повноцінного громадянства молоді через громадську активність молоді;
- підтримка молодіжної політики в Європі.

Таким чином, в світі спостерігається стійка тенденція підвищення уваги до молодіжних проблем. Вона проявляється:

- в підвищенні ролі держави в підтримці розвитку молоді, ініціатив молодіжних та дитячих громадських об'єднань;
- в зміцненні інфраструктури установ молодіжної політики (інформаційних центрів, служб зайнятості, соціально-психологічних центрів та інших) з урахуванням інтересів і потреб молоді;
- в організації дозвілля і в профілактиці правопорушень і наркозалежності в молодіжному середовищі;

- в посиленні уваги до громадянського, духовно-морального і творчого розвитку молоді;
- в різних формах, методах і технологіях соціальної роботи з молоддю.

Зміст практичної соціальної роботи, в тому числі і молоді в громаді можна визначити як специфічний вид професійної діяльності, надання державної і недержавної допомоги людині з метою забезпечення її гідного культурного, соціального і матеріального рівня життя, надання індивідуальної допомоги людині, сім'ї або групі осіб [59, с. 83].

А.В. Старшинова [55, с. 72] зробила аргументований висновок про те, що потреба в соціальній роботі як системній діяльності з надання допомоги і підтримки формується в умовах, коли процеси, викликані соціальною нерівністю, породжують масові явища (бідність, дискримінацію, несправедливість тощо), які загрожують функціонуванню суспільної системи як цілісності і динаміці її розвитку.

Підтвердженням тому служить історія Армії порятунку [37, с. 100]. Суть плану засновника Армії В. Бутса зводилася до створення в районах, населених бідними, громад самопомоги, щось на зразок кооперативних товариств або патріархальних родин, очолюваних сильною особистістю. Умовно вони називалися «колоніями». У них закоренілі мешканці нетрів, «що зазнали катастрофи в земному житті», повинні були знайти притулок і тимчасове заняття. Члени громад могли зайнятися ремонтом старого одягу і взуття, переробкою кісток на добриво. У «колоніях» культивувалася атмосфера миру, любові до Бога і своїх побратимів. В. Бутс сподівався, що через деякий час мешканці цих закладів будуть залишати їх для самостійного життя. Крім плану «колоній», він розробив і гнучку систему заходів допомоги хворим, інвалідам, самотнім матерям, осиротілим дітям і ув'язненим.

Завдання сучасних соціальних працівників, в тому числі і молоді, яка виконує функції соціальних працівників на волонтерських засадах – це зміцнювати, підтримувати або, навпаки, розривати зв'язки між окремими соціальними одиницями, долати їх «соціальну смерть», а також формувати нові

зв'язки і сприяти виникненню нових соціальних утворень. Робота на локальному рівні спочатку була спрямована на вирішення основної соціальної проблеми – проблеми бідності.

Найбільшого розмаху цей вид діяльності професійних соціальних працівників набув в США в 1960-х роках під час проведення національної кампанії боротьби з бідністю [49, с. 223]. На соціальні служби в ті роки були покладені різноманітні обов'язки з формування сприятливого соціального клімату за місцем проживання людей. Соціальні працівники займалися тоді проблемами освіти, охорони здоров'я, організації дитячих садів і груп догляду за дітьми, споживчого ринку, житловими питаннями, загальним соціальним і сімейним консультуванням, справами молоді, працевлаштуванням мігрантів, питаннями соціально-економічного розвитку. Ця діяльність фінансувалася з федеральних і місцевих бюджетів. У наступні роки фінансування програм соціального розвитку громад в США, як і всюди на Заході, було в значній мірі згорнуто, проте соціальне планування і розвиток місцевих спільнот як і раніше є одними з найважливіших напрямків діяльності соціальних працівників.

Організатори соціальної роботи в громаді (місцевому співтоваристві) повинні враховувати її особливості та специфіку міста.

Початок поглибленому вивченню міських спільнот було покладено в працях представників Чиказької школи. У 1916 році була опублікована книга Р.Парка «Місто: пропозиції з вивчення людської поведінки в міському оточенні» [73, с. 224], де сформульовані базові питання для дослідників-урбаністів: які є джерела міського населення? Що таке міські природні ареали розселення? Які соціальні ритуали прийняті серед різних сусідів – які дії повинні здійснювати новачки, щоб повністю інтегруватися і уникнути витіснення в цьому ареалі? Хто є місцевими лідерами і в чому причина їх впливу на суспільство?

До цих пір актуальними залишаються принципи, обґрунтовані Р. Парком. По-перше, це прагнення не просто зафіксувати і точно описати індивідуальну або колективну поведінку, але визначити її зміст, зрозуміти і навіть відчувати її

природу, сутність. Звідси його акцент на ретельному «вживанні» в унікальність досліджуваного об'єкта. По-друге, це вимога аналізувати будь-яке соціальне явище в його розвитку, в процесі, в стані «динамічної нерівноваги» [18, с. 122]. По-третє, це соціально-екологічний підхід, що враховує всеосяжну єдність природи і суспільства [2, с. 63].

Досить операціонально концепція концентричних міських зон, розроблена Е. Берджесом. Рухливість просторових і соціальних кордонів в структурі міста, розвиток цієї динаміки від центру до периферії має циклічний, «хвильовий» характер: соціальна організація міста – соціальна дезорганізація – соціальна реорганізація [18, с. 135].

В есе «Урбанізм як спосіб життя» (1938) Л. Вірт доводив, що екологічні умови кількості, щільності, незмінності і соціальної гетерогенності міського населення створили соціальний простір безособових, штучних, тимчасових і сегментованих соціальних відносин. Для підтримки соціального порядку, з його точки зору, більше значення мають формальні інститути, ніж неформальні громадські санкції, тому що сусідські і сімейні узи в місті, в порівнянні з сільськими громадами, ослаблені. Не всі висновки Л.Вірта цілком обґрунтовані. Пізніше соціальні антропологи аргументовано критикували його за неуважність до анклаву всередині міст, яким притаманні стійкі взаємини дружби і спорідненості, а також добровільні асоціації. У таких постійних, часто етнічно однорідних районах відносини між людьми міцні, а соціальний порядок встановлюється за допомогою родинних і сусідських зв'язків [73, с. 226].

Так, для фахівців із соціальної роботи наукові дослідження, присвячені проблемам молоді у громадах, корисні в практичному плані: в них розкривається специфіка маргінальності окремих груп мешканців, особливості положення і соціального самопочуття безробітних та етнічних меншин, причини та наслідки девіантної поведінки молоді тощо.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «молодь», «суб`єкт», «соціальна робота», «грумада», «соціальна робота в громаді»

Проводячи наше дослідження, ми оперуємо певними поняттями та категоріями, що обумовлює необхідність їх уточнення. Основними в нашому дослідженні є такі поняття: соціальна робота, молодь, громада, соціальна робота в громаді.

Найбільш широким і основоположним, на нашу думку є поняття «соціальна робота». Є деякі особливості розгляду даної дефініції у різних авторів. Отож, розглянемо деякі з них.

На думку дослідників Т. Семигіної та І. Миговича, соціальна робота – це галузь наукових знань і професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [7, с. 274].

Найсуттєвіше в цьому визначенні те, що соціальна робота є наукою і практикою, заснованою на певних теоріях. Соціальне виключення у цьому контексті розглядається як позбавлення людей змоги брати участь у загальноприйнятих видах діяльності. Воно є породженням неможливості людини досягнути до загальноприйнятих ресурсів суспільства. Як соціальний інститут соціальна робота орієнтована на розв'язання проблем, спричинених негативними діями або бездіяльністю таких базових соціальних інститутів, як економіка, політика, сім'я та інше.

Соціальна робота молоді в громаді є важливим елементом інституційної структури суспільства, який надає відносинам допомоги усталеності і визначеності, розширює можливості реалізації потреб індивідів та суспільства, усуває ризики суспільної дестабілізації, вносить у дії суб`єктів, що перебувають у цій сфері, узгодженість. Соціальну роботу інколи вважають інструментом реалізації соціальної політики, яка здійснюється через соціальну діагностику, соціальну корекцію, соціальну реабілітацію та інші механізми [7, с. 91].

В «Словнику з соціальної політики» Т. Семигіної дається декілька визначень поняття «соціальна робота» –

1) професійна діяльність, яка полягає у наданні можливості людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Соціальна робота характеризується системою взаємопов'язаних між собою цінностей, теорії та практики;

2) система теоретичних знань та базована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених груп суспільства та протидії факторам соціального виключення [45, с. 181].

Дещо інший погляд на тлумачення соціальної роботи має Є. І. Холостова. Вона розглядає соціальну роботу як інструмент реалізації державної соціальної політики, «особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування» [52, с. 5].

У більшості словників, виданих в Україні, це поняття трактується як «цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені органи, спрямована на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя членів суспільства та надання допомоги різним категоріям людей» [48, с. 129].

Розуміння соціальної роботи як допомоги поширене і серед зарубіжних дослідників. Так, Національна асоціація соціальних працівників США визначає соціальну роботу як «професійну діяльність з надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей» [30, с. 8].

Дослідник М. В. Фірсов розширює розуміння суті соціальної роботи, включаючи сюди як допомогу, так і самодопомогу і взаємодопомогу в системі

соціокультурних і психосоціальних взаємин і взаємовідносин різних суб'єктів [67, с. 21].

Зазначимо, що крім наведених поглядів науковців, щодо розуміння сутності соціальної роботи, ми маємо закріплене законодавством поняття соціальної роботи. Так у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначається, що «соціальна робота – це діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності, й окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб» [40].

Особливої уваги заслуговує поняття «молодь». Одне з перших визначень поняття «молодь» було надано в 1968 році соціологом В. Т. Лісовським: «Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в певному віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції. Залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 35 років» [54, с. 41].

Наступне визначення поняття молодь було надано соціологом І.С.Коном: «молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей» [22, с. 51].

Уваги заслуговує й інше визначення поняття «молодь», запропоноване дослідницею В. І. Добриніною. Вона розглядає молодь з точки зору соціально-психологічного підходу, і зазначає, що до тлумачення цього поняття варто підходити з урахуванням психофізичних, економічних та соціальних критеріїв. Виходячи із зазначених критеріїв, дослідниця під молоддю розуміє найбільш динамічну частину суспільства, яка проходить стадію формування організму й психіки, належить до відповідної вікової групи, яка перебуває на стадії фізичного та духовного становлення.

Поняття «молодь» є юридично закріпленим на державному рівні, однак і тут є певні розбіжності, які стосуються вікових меж тривалості молодості.

Згідно Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» статті 1 [40], «молодь, молоді громадяни» – громадяни України віком від 14 до 35 років. Нижче в цій же статті, надається визначення поняття неповнолітній, де зазначається, що це громадянин віком до 18 років. Звідси виходить, що поняття «молодь» є неоднорідним і включає в себе два поняття: неповнолітній – особа у віці від 14 до 18 років, та дитина – особа у віці до 18 років. У Сімейному кодексі України, а саме у статті 6 закріплено, що «...малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [46].

Поняття молоді можна також розглянути, виходячи з критерію цивільної дієздатності. Так, згідно Цивільного кодексу України, а саме статей 32, 34, 35, з 14 до 18 років особа є неповнолітньою та наділена неповною цивільною дієздатністю. Повну цивільну дієздатність особа здобуває після досягнення нею 18 років, тобто повноліття. Однак, слід зазначити, що відповідно до статей 34 та 35 повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини [71].

Згідно останніх досліджень, всесвітня організація охорони здоров'я офіційно подовжила молодість. Тепер, згідно нової класифікації, молодими будуть вважатися люди до досягнення 44 років [5].

Стосовно соціальної роботи у громаді зауважимо спочатку, що створення системи органів територіального громадського самоврядування служить найважливішим каналом залучення населення до місцевого самоврядування, вирішення завдань з комплексного соціально-економічного розвитку територій. А це означає формування мікросоціального середовища зі своїми специфічними потребами і запитамі. Під мікросоціальним середовищем в науковій літературі розуміється «спільнота індивідів, об'єднаних спільними

цінностями, інтересами, які дотримуються єдиних поглядів і проживають спільно в однакових соціальних і економічних умовах на одній території» [8, с. 361].

У сучасній західній соціології поняття «грумада» (community) має три основних значення:

1) «спільність як місце розташування», тобто поселення людей всередині фіксованої і обмеженої території, в певному сенсі вони самодостатні;

2) «мережа взаємин», яка характеризується взаємністю і взаємодією, а також конфліктом;

3) «специфічний тип соціального зв'язку», що володіє певними якостями і передбачає наявність «духу спільності» або «почуття спільності», глибоке відчуття взаємної ідентичності [1, с. 197; 12, с. 512; 26, с. 276].

У соціальних науках громада розглядається як соціально-територіальна спільнота, що вирізняється високою концентрацією населення на порівняно невеликому просторі, зайнятого переважно сферою сільського господарства, в промисловості, торгівлі, сферах обслуговування, управління, науки і культури.

Дана соціально-територіальна спільність існує у вигляді соціально-стратифікаційної системи, в якій виділяються соціально-просторові групи: політичні (наприклад, територіальне громадське самоврядування), економічні (наприклад, товариства мешканців, споживачів), соціально-територіальні (наприклад, натовп), етнічні (наприклад, «земляцтва», національно-культурні спільноти), конфесійні (наприклад, парафіяни храму) тощо [14, с. 8].

Методи соціальної роботи в громаді (в мікросоціальному середовищі) стають все більш і більш затребуваними, в силу того, що комітети самоорганізації населення серед яких широко представлена молодь, беруть на себе функції виявлення та надання допомоги окремим людям, групам і колективам, які проживають на певній території, та мають спільні проблеми. Комітети самоорганізації населення, розширюють види профілактичних заходів щодо недопущення правопорушень і антигромадської поведінки з боку

громадян, що проживають на території, закріпленій за комітетами самоорганізації населення.

В даний час, соціальна робота в громаді розглядається як соціально-політичний засіб задоволення інтересів і потреб жителів даної громади. На думку К.В. Іващенко і І.В. Коцур, «Соціальна робота в громаді визначається як втручання і активізація місцевих людських ресурсів з метою вирішення соціальних проблем, підвищення рівня надання послуг та соціального функціонування її членів. Акцент при цьому робиться на посередницькій, роз'яснювальній роботі і на ініціюванні створення структур, здатних розширити можливості місцевих жителів».

І хоча соціальна робота в громаді на сучасному етапі є скоріше прикладом системи підтримки порядку і планування, ніж соціальних дій, деякі позитивні приклади вирішення нагальних проблем громадян можна привести вже зараз. Одним з найважливіших видів діяльності комітетів самоорганізації населення є робота з профілактики правопорушень серед жителів. У комітетах самоорганізації населення діє Рада профілактики. До складу входять фахівці, які за родом своєї діяльності безпосередньо працюють з громадянами схильними до делінквентної поведінки. Це, перш за все, працівник соціальної служби Центру сім'ї, дітей та молоді; співробітник Поліції (дільничний); голова і секретар комітету самоорганізації населення; психолог; активісти.

Таким чином, виходячи з вище зазначених поглядів на поняття соціальної роботи, ми у своєму дослідженні під соціальною роботою будемо мати на увазі галузь наукових знань і професійну діяльність, спрямовану на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню, полягає у наданні можливості людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій, та характеризується системою взаємопов'язаних між собою цінностей, теорії та практики.

Виходячи з різносторонніх тлумачень поняття молоді національним законодавством, в нашій роботі ми будемо посилалися на поняття молоді, визначене у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», який встановлює для молоді вікові межі від 14 до 35 років.

Соціальна робота в громаді націлена на розширення мережі соціальних послуг, на зміцнення общинних зв'язків, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в місцях компактного проживання людей, а також на організацію різного роду локальних ініціатив, груп взаємодопомоги тощо. Соціальні працівники молодого віку виступаючи суб'єктами соціальної роботи в них вирішують різнопланові питання в багатьох сферах і на різних рівнях місцевих громад: робота з індивідами і сім'ями, з малими групами, з організаціями або цілими громадами, з дітьми, з молоддю, з літніми людьми, працюючи в якості консультантів і психотерапевтів в медичних установах, в установах соціального планування, здійснюючи адміністративну роботу, пошук фінансових ресурсів для реалізації соціальних програм і проєктів, вирішуючи проблеми насильства в сім'ї, забезпечення медичним обслуговуванням бідних людей тощо.

Нарешті, суб'єкт. Будь-яка діяльність, в тому числі діяльність в сфері соціальної роботи, генерується та реалізується суб'єктом діяльності – тим, хто формує, пізнає та здійснює діяльність. В рамках теорії соціальної роботи її носієм може бути як окрема особистість, так і група чи навіть суспільство в цілому. Спроможність усвідомлювати та реалізовувати власні цілі є основним показником досягнення носія рівня суб'єкта соціальної роботи. Поняття «суб'єкт життя» було запропоновано в середині 30-х років ХХ століття видатним радянським психологом С. Л. Рубінштейном як своєрідний ідеал, оптимальний спосіб здійснення життя [10, с. 10]. Особистість в ході свого життя, згідно С. Л. Рубінштейну, вступає у «життєві відносини» з предметним світом, навколишніми людьми і самим собою. Особистість, яка сама визначає

форму і характер своїх «життєвих відносин», С. Л. Рубінштейн назвав суб'єктом – суб'єктом життя.

Тому, в рамках нашої роботи ми будемо розуміти під суб'єктом особу, організовану групу осіб, соціальну, етнічну або політичну спільноту, суспільство загалом, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне й духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності [10, с. 613].

Оскільки нас цікавить молодь як суб'єкт соціальної роботи, то під суб'єктом соціальної роботи в громаді в даному випадку будемо розуміти осіб у віці від 14 до 35 років, які здійснюють виконання функцій соціального працівника на волонтерських засадах в якості члена громадського об'єднання в межах певних територіальних одиниць (села, селища, ОТГ, смт, міста, району міста).

1.3. Принципи та методи дослідження молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді

Кожна наука володіє своєю системою дослідницьких принципів. Вони виникають в процесі творчого освоєння людиною об'єктивної реальності. Але крім того, в системі дослідницьких принципів повинно знайти відображення те, що їх об'єднує з усіма формами наукового пізнання, а таким чином і особливостями пізнавального процесу.

Принцип об'єктивності – це знання, яке формується в процесі наукового пізнання, повинно абсолютно повно, об'єктивно і точно відображати всі параметри досліджуваного елемента буття. Принцип об'єктивності у дослідженні молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді дозволив, уникаючи перебільшень, досягти відповідності наукових узагальнень із реальними процесами, що відбуваються в дійсності.

Принцип системності потребує розмежування зовнішніх і внутрішніх сторін матеріальних систем, сутності їх проявів і відкриття багатоманітних сторін предмету, їх єдності, розкриття форми і змісту, елементів і структури,

випадкового і необхідного. Цей принцип конкретизує принцип об'єктивності, але разом з тим спрямовує увагу на аналіз, невідривний від синтезу, на елементаристський підхід, який пов'язаний із системним підходом. Він вимагає від суб'єкту ставити в центр пізнання, уявлення про цілісність, яке буде змінюватись в процесі дослідження, збагачуватись, але воно завжди має бути системним, цілісним уявленням про об'єкт.

Сутність його полягає у комплексному дослідженні проблеми молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді, що дає нам змогу краще зрозуміти її особливості і ефективні форми та методи роботи з молоддю в межах соціальної роботи у громаді за для їх успішного застосування.

Перш ніж вивчати сучасний стан соціальної роботи з молоддю як її суб'єктом у громаді необхідно вивчити генезис та розвиток досліджень в цій галузі. Особливого значення набувають вивчення історичного досвіду, аналіз та оцінювання історичних подій, фактів, попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку, тому в своїй роботі ми використовували принцип історизму. Важливою вимогою є розгляд передумов виникнення предмету дослідження, застосування основних законів діалектики, виділення етапів розвитку предмета, що веде до пізнання закономірностей, виявлення характеру розвитку чи зміни предмета, розкриття основної тенденції розвитку системи з метою передбачення її майбутнього, вивчення не тільки історії об'єкта, але і історії основних понять і положень.

Цей підхід дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Кожний досліджуваний об'єкт потребує вивчення його історії для того, щоб віднайти, що було зроблено, а що потрібно ще зробити, щоб змінити його стан на краще.

Будь-яке теоретичне дослідження потребує описання, аналізу та уточнення понятійного апарату, тобто термінів і понять, що їх позначають. Термінологічний принцип передбачає вивчення термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу, встановлення взаємозв'язку і

субординації понять. Вирішити це завдання допомагає метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять. Завдяки цим методам, нами були описані визначення понять «соціальна робота», «молодь», «грумада», «соціальна робота у громаді».

Принцип сходження від абстрактного до конкретного означає сходження від неповного, часткового, фрагментарного до більш повного, цілісного і всебічного знання. Термін сходження фіксує ту обставину, що всі попередні поняття нашого дослідження перебувають в русі, не втрачаються, а зберігаються, входячи в наступні.

Наведені принципи були реалізовані шляхом залучення комплексу методів. Вивчення процесу виникнення об'єкта і предмета та їх теоретичного відтворення в усіх закономірних зв'язках та відношеннях у ході роботи реалізується завдяки загальнонауковим методам.

Сьогодні під методом розуміють спосіб досягнення мети, певним чином упорядковану діяльність. Як засіб пізнання метод є способом відтворення сутності явища, яке вивчається, є способом побудови і обґрунтування знання. До змісту методу входить низка прийомів, за допомогою яких людина пізнє чи практично освоює світ.

У кожному науковому дослідженні можна виділити два рівні: практичний (емпіричний), на якому відбувається процес накопичення фактів; теоретичний – досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії). Згідно з цими рівнями загальні методи пізнання можна поділити на три групи:

- методи емпіричного дослідження;
- методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень;
- методи теоретичних досліджень [21, с. 45].

Своє дослідження ми розпочали із опрацювання літературних джерел, пов'язаних з досліджуваною проблемою. На цьому етапі відбувається накопичення значної кількості різноманітної інформації. Для ефективного аналізу накопичуваної інформації важливо знати методи її обліку та

опрацювання. Ми склали бібліографічний перелік в алфавітному порядку за прізвищами авторів та їх назвами. Дотримання такої вимоги прискорило пошук потрібної інформації, яка опрацьовуватиметься на протязі всього періоду проведення дослідження. Всю інформацію, одержану у процесі роботи з літературними джерелами, ми систематизували, проаналізували і виклали у письмовому вигляді.

Понятійний аналіз застосований у роботі з метою уникнення термінологічної плутанини та для забезпечення однозначності тлумачення термінів, які використовуються у науковому дослідженні. Ми застосували таку послідовність виконання понятійного аналізу:

- виділення понять, які є основними для дослідження;
- аналіз визначень і виявлення найбільш придатних для даного дослідження.

Абстрагування – метод наукового пізнання, що полягає в мисленнєвому виділенні суттєвих, найістотніших рис, відношень, сторін предмета. За його допомогою формується ідеальний образ реальності [21, с. 31]. За допомогою абстрагування ми сформулювали гіпотезу нашого дослідження.

Метод аналізу – направлений на формування знання про предмет через роздроблення його на неділимі елементи. Ми проаналізували розвиток та значення соціальної роботи із молоддю у громаді.

Метод синтезу – дозволяє сформулювати на основі інформації про елементи цілого, знання про саме ціле. Ми окремо розглянули поняття і особливості соціальної роботи із молоддю та методи і форми, які ефективно використовувати при роботі з молоддю у громаді [21, с. 47].

Індукція – це умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас в цілому. Як метод дослідження індукція – це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень, окремі факти виводять до загального

положення. Використовуючи метод індукції ми робимо висновки в нашому дослідженні та формулюємо понятійний апарат.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального. Узагальнення не може бути безкінечним. Його кінцем являються філософські категорії, які не мають родового поняття і тому узагальнити їх не можна. Використовуючи метод узагальнення робимо висновки до окремого розділу та до роботи в цілому [21, с. 50].

Систематизація – специфічний метод дослідження, пізнавальний процес упорядкування деякої множини розрізнених об'єктів і знання про них. Упорядкування здійснюється шляхом встановлення єдності і відмінності елементів, що підлягають систематизації, визначення місця кожного елемента відносно один одного.

Отже, зазначені методи та принципи дозволяють всебічно дослідити та проаналізувати соціальну роботу з молоддю у громаді.

В цьому розділі нами було розглянуто етапи розвитку соціальної роботи з молоддю. Було приділено увагу розкриттю основних понять дослідження: «соціальна робота», «молодь», «громада», «соціальна робота в громаді». Дані поняття були розглянуті з урахуванням аналізу літератури та різних поглядів вчених на їхню проблематику.

Для глибокого та змістовного дослідження обраної нами теми ми скористалися принципами та методами наукового пізнання, які допомогли нам у нашому дослідженні. До цих принципів віднесемо: принцип об'єктивності, системності, історизму, сходження від абстрактного до конкретного. Щодо методів дослідження, то нами були обрані метод понятійного аналізу, абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, узагальнення, систематизації.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ

2.1. Суб'єктно-об'єктна специфіка діяльності молоді у сфері соціальної роботи в громаді

Зміни соціального становища різних груп населення в період переходу до ринкових відносин торкнулися і тих груп, які традиційно вважалися носіями передових ідей, в тому числі і молоді. Соціальні орієнтири, цінності молоді багато в чому визначають майбутнє суспільства. Тому важливим є те що молодь не виступає безсумнівним споживачем соціальних програм та інших форм допомоги, а й суб'єктом, що приймає активну участь як у створенні, розробці та впровадженні заходів та програм соціальної допомоги в громаді.

У соціологічному плані виділяють дві сторони впливу суспільного прогресу як об'єктивного фактора на тенденції соціального розвитку молоді. З одного боку, змінюються об'єктивні і суб'єктивні умови макросередовища, що опосередковує особливості включення молоді в соціальну структуру суспільства, що, в свою чергу, позначається як на формуванні соціального обличчя молодого покоління, так і на ступені розвиненості самої соціальної структури.

З іншого боку, чинники суспільного прогресу, відображаючись у свідомості молодих людей, впливають на їх потреби, інтереси, ціннісні орієнтації в їх поведінкових програмах, що, в кінцевому рахунку, також відображається на соціальному вигляді та активності молоді.

Молодь як особлива соціально-демографічна група має ряд особливостей, що впливають, насамперед із самої її сутності. Соціальні особливості молоді визначаються специфічною позицією суб'єктності, яку вона займає в процесі відтворення соціальної структури, а також здатністю не тільки наслідувати, а й перетворювати сформовані суспільні відносини, тобто потенційними сутнісними силами молодої людини. Протиріччя, що виникають всередині

цього процесу, лежать в основі цілого комплексу специфічних молодіжних проблем [50, с. 128].

Молодь як суб'єкт суспільного виробництва, що формується, характеризується також особливим змістом особистісної, предметної та процесуальної сторін конкретно-історичного буття. [50, с. 135]. Конкретні умови буття молодих людей визначають особливості молодіжної свідомості, діалектичну єдність структурних елементів якої і утворюють спонукально-мотиваційні сутнісні сили молоді. Всередині цієї єдності виникає розмаїття суперечливих детермінацій, опосередковуючи специфіку їх відносин до навколишньої дійсності і мотивацію соціальної діяльності.

Таким чином, молодь – це соціально-демографічна група, що переживає період становлення соціальної зрілості, положення якої визначено соціально-економічним станом суспільства [35, с. 29]. Молодь має рухливі межі свого віку, які залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, рівня культури, умов життя. Нижня вікова межа визначається так, що з 14 років настає фізична зрілість і людина може займатися трудовою діяльністю (період вибору вчитися або працювати). Верхня межа визначається досягненням економічної самостійності, професійної та особистої стабільності (створення сім'ї, народження дітей).

Соціальна робота молоді з молоддю є одним з ефективних засобів успішного вирішення важливих проблем молоді. У XXI столітті вона може стати для України найважливішим фактором і природною умовою для успішного політичного та економічного зростання. Соціальна робота впливає на життєзабезпечення молодих людей і визначає якість самостійності молодого покоління українців та їх здатність стати двигієм розвитку суспільства майбутнього. Розглядаючи молодь у якості об'єкта соціальної роботи відзначемо становлення і вдосконалення соціальних служб для молоді є одним з основних завдань України. Адже молодь становить майже третю частину населення планети, і саме вона займе з часом провідні позиції в сферах

суспільства, так як медицина і біологія особливо займаються вивченням здоров'я молодих людей [3, с. 8].

Молодь є великою сукупністю групових спільнот, яка включає в себе вікові ознаки, а також пов'язані з ними особливості менталітету, основних видів діяльності. Місія молоді в сучасному світі полягає в тому, що вона є не стільки об'єктом виховання, освіти та соціалізації, скільки активним суб'єктом соціального відтворення, інноваційним потенціалом суспільства, обов'язковим гарантом його розвитку. Тому молоде покоління виступає як важливою умовою подальших соціально-економічних змін, так і інноваційною силою [69, с. 71].

Проблеми, з якими стикається молодь, пов'язані з її положенням в стразах суспільства, що характеризується перехідністю і нестабільністю. Соціальні процеси, які відбуваються в сучасності, тільки погіршують становище [23, с. 23].

На стан молоді особливо впливають економічні фактори. Адже молоді люди недостатньо забезпечені матеріально, не мають власного житла, змушені покладатися на фінансову допомогу батьків. Бажання отримати освіту відсуває початок трудової діяльності на більш зрілий вік, а відсутність життєвого досвіду і теоретичних знань перешкоджають отриманню високооплачуваних посад. Заробітна плата набагато нижче середньої заробітної плати, дуже мала і студентська стипендія. Якщо в періоди соціальної стабільності ці проблеми в цілому можуть бути вирішені або пом'якшені, то в кризовий період вони значно ускладнюються. Тому чисельність безробітних невблаганно зростає в молодіжному середовищі, і молодим людям дуже важко домогтися стану економічної самостійності.

Духовні чинники не менш важливі в житті молодих людей. В даний час посилюється процес втрати моральних орієнтирів, розмивання традиційних норм і цінностей [69, с. 72]. Молодь виявляється найбільш вразливою перед негативними тенденціями сучасного світу. Так, з часом, знищуються цінності праці, свободи, демократії, толерантності, а на зміну цим «застарілим»

цінностям приходять споживацьке ставлення до світу, нетерпимість до чужого, стадність.

Характерний для молоді протестний заряд в кризові періоди спотворюється, набуває жорстоких та агресивних відтінків. Потім відбувається незворотна криміналізація молоді, зростає чисельність молодих людей з девіантною поведінкою. Найважливішою особливістю духовного плану залишається проблема «батьків і дітей», пов'язана з конфліктом цінностей молоді та старшого покоління. Зараз, на жаль, в молодіжному середовищі нашої країни спостерігається ряд негативних тенденцій і негативних явищ [27, с. 32].

Соціальна робота з молоддю як в нашій країні, так і в багатьох інших країнах є невід'ємною частиною державної молодіжної політики. Державна молодіжна політика створює соціально-економічні, правові, організаційні умови і гарантії для соціального суб'єктного становлення та розвитку молодих громадян для якнайповнішої реалізації творчого потенціалу молоді в інтересах всього суспільства. Об'єктом такої політики є громадяни України, вікова категорія яких від чотирнадцяти до тридцяти років, молоді сім'ї, а також молодіжні організації. Державна молодіжна політика України базується на основі великих цільових програм. Особливість соціальної роботи з молодими людьми полягає в тому, що молодь розглядається не як об'єкт виховання, а як суб'єкт соціальної дії, соціального оновлення. Для досягнення ефективності соціальної роботи з молоддю необхідно дотримуватися деяких рекомендацій [57, с. 41].

Потрібно, щоб соціальна робота з молоддю мала напрям на активізацію дій і розвиток відносин з органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, комерційних і некомерційних організацій, самої молоді щодо забезпечення ефективного здійснення державних інтересів в суспільстві щодо соціального становлення та самореалізації молодих людей. Необхідно сказати, що соціальна робота з молоддю повинна надаватися з урахуванням особливостей регіонів і місцевих

умов. Молодим людям повинен бути гарантований захист їх прав і законних інтересів, як і всім громадянам України.

Як вже було зазначено раніше, діяльність молоді у сфері соціальної роботи в громаді – це сфера діяльності громадян у віці від 14 до 35 років за межами приватної життя, їх готовність і можливість активно брати участь в соціальних процесах своєї громади.

Можна виділити п'ять основних типів діяльності сучасної молоді у сфері соціальної роботи в громаді:

- 1) участь у волонтерських та інших добровольчих спільнотах;
- 2) політична активність;
- 3) публічна активність, в тому числі протестна;
- 4) релігійна активність;
- 5) електронна активність.

Перший виражений тип діяльності – участь у волонтерських та інших добровольчих спільнотах. Він розуміється як добровільна соціально спрямована, суспільно корисна діяльність, здійснювана шляхом виконання робіт, надання послуг в формах і видах без отримання грошової або матеріальної винагороди (крім випадків можливого відшкодування пов'язаних з здійсненням добровольчої (волонтерської) діяльності витрат).

Поряд з організованим волонтерством виділяють феномен неформального («стихийного») волонтерства, який передбачає об'єднання зусиль окремих груп активних громадян по протидії яким-небудь гострим соціальним проблемам (нелегальна міграція, захист навколишнього середовища, акції по викриттю шахрайства в сфері торгівлі, «ущільнювальної» забудови, проти поширення дитячої порнографії, рух проти насильства в сім'ї, профілактика наркозалежності, суїциду, пошук зниклих людей і багато інших). Як правило, стихійне волонтерство є результатом існуючих прогалин в національному законодавстві і низькою ефективністю або бездіяльністю державних структур у вирішенні соціально значущих проблем.

Електоральна або політична активність реалізується шляхом електоральної активності на виборах, а також створення легальних політичних партій і політичних рухів, підтримки їх діяльності або роботи в них тощо.

Вважаємо за доцільне окремо виділити саме політичну участь як сферу участі громадян у процесі впливу на прийняття управлінських рішень в громаді, в тому числі в контексті соціальної роботи. Участь громадян є необхідним елементом не лише прийняття владного рішення, але і здійснення громадського контролю в умовах демократизації суспільства, зокрема вона: забезпечує легітимність діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; підвищує якість владного рішення; сприяє розвитку громадянського суспільства, вдосконаленню зв'язків між владою та інституціями громадянського суспільства; виступає в якості ефективного антикорупційного засобу, забезпечує відкритість влади; мобілізує експертні ресурси, дозволяє підтримувати високий ступінь активності громадян, мобілізувати їх.

Політичну участь в широкому сенсі можна визначити як реальні дії, за допомогою яких громадяни залучені в політичні процеси (відносини) і впливають або намагаються впливати на нього в формах, нормальних і / або легітимних для даного суспільства.

Звичайно, мова не йде про те, щоб підмінити інституціями громадянського суспільства органи державної влади – передусім слід говорити про участь громадян у забезпеченні якісного публічного обговорення окремого виду владних рішень, які характеризуються значним, навіть вирішальним впливом на політичні процеси. Йдеться про визначальні, суспільно значущі проблеми української держави, такі як: визначення напрямків реалізації державної стратегії; гарантування національної безпеки в усіх сферах; оптимізація форми державного правління, державно-територіального устрою, політичного режиму; захист прав людини і громадянина тощо. Це сфери, які потребують громадської участі у першу чергу.

Політична активність громадян у нашій країні виявляється головним чином під час виборчих кампаній. Про це свідчить достатньо висока явка, незважаючи на те, що Україна пережила чотири виборчих кампанії за п'ять років (президентські вибори у 2004 і 2010 рр. та парламентські у 2006 та 2007 роках) та дев'ять за останні п'ятнадцять (парламентські вибори 2012, 2015 років та президентські 2014 та 2019 років). Голосування на виборах є найбільш поширеною формою політичної участі громадян, проте, водночас і найменш дієвою. Більшою ефективністю характеризується участь в якості волонтерів у виборчих кампаніях, громадських слуханнях, масових акціях протесту тощо.

Процес участі громадян у прийнятті владних рішень можна розуміти як безперервну взаємодію влади і громадян, яка стосується всього циклу прийняття та реалізації рішення: від визначення сутності проблеми, вивчення громадської думки, шляхів та етапів переведення рішення у практичну площину до оцінки наслідків рішення та трансформації політики. Очевидно, що передумовою такої участі виступає високий рівень самоорганізації членів громадянського суспільства.

У цілому форми взаємодії громадян із владою можна поділити на безпосередні та опосередковані. До безпосередніх форм належать участь у виборчих кампаніях, референдумах, опитуваннях громадської думки, участь у громадських акціях. До форм опосередкованої участі можна віднести представництво інтересів громадян через депутатів всіх рівнів, посадовців, активістів політичних партій, мас-медіа, залучення професійних лобістів для захисту інтересів громади тощо. Вибір однієї із наявних форм участі громадян обумовлюється рівнем демократичності та професійності влади, активністю громадян та типом проблеми.

Безумовно, найбільш адекватною формою такої взаємодії виступає формалізована та структурована процедура громадських слухань, яка дозволяє інформувати суспільство, залучати експертів до обговорення та ухвалювати компромісні, взаємовигідні рішення в рамках громади.

Громадські слухання, зокрема, передбачають такі етапи: визначення та чітке формулювання проблеми для обговорення; поширення через мас-медіа достовірної попередньої інформації; доступність інформації з офіційних джерел; складання підсумкового результативного документа з визначенням узгоджених пунктів і розбіжностей та рекомендацій для органів влади. У ролі ініціаторів та організаторів громадських слухань на місцевому рівні можуть виступати як представники громади, так і органи влади.

У сучасних демократичних суспільствах участь громадян у прийнятті владних рішень дозволяє говорити про партнерські стосунки влади та громадян, здійснювати громадський контроль за діяльністю владних інституцій. Ці функції перетинаються із завданнями мас-медіа, які покликані не лише надавати суспільству оперативну, достовірну та збалансовану інформацію щодо діяльності влади, а й забезпечувати зворотний зв'язок – тобто доводити до влади позицію громади. На жаль, сьогодні можна говорити про те, що представники мас-медіа опинились в економічній, політичній та адміністративній залежності від влади, тому не завжди виконують функції контролера влади та «вартового» демократії. Українські мас-медіа стали відлунням кланових інтересів, вони зорієнтовані як на розігрування і знищення смислу, так і на активне співробітництво з владою, працюючи на замовлення і здійснюючи маніпулювання інформацією.

Більше того, використовуючи мас-медіа з метою маніпуляції громадською думкою, влада може вдатись до імітації участі громадян або створити її видимість. У цьому сенсі, можна виділити три види участі громадян (за Ш. Арнстейн): по-перше, відсутність участі, що означає відсутність прямого впливу громади на власний розвиток; по-друге – видимість участі (по суті маніпуляції громадською думкою, які складаються з інформування, консультування та заспокоєння); по-третє, реальна влада громади, яка характеризується системним впливом на прийняття владних рішень.

Можна відзначити ще дві класифікації видів участі громадян, які взаємно доповнюють одна одну. Так, за класифікацією ПРООН виділяються такі види участі громадян:

- пасивна участь (громадяни отримують інформацію про дії влади);
- участь в наданні інформації, тобто у різних опитуваннях громадської думки;
- висловлювання власної думки, тобто консультування;
- участь через матеріальне стимулювання (люди надають свої ресурси, наприклад, працю, в обмін на гроші або інші матеріальні стимули);
- функціональна участь (створення ініціативних груп для досягнення окремих цілей, пов'язаних з проектом розвитку);
- спільна участь, тобто члени громади беруть участь в спільному аналізі, який призводить до складання планів діяльності та створення нових локальних інституцій або посилення вже існуючих;
- самообілізація, коли громадяни беруть участь у процесі розвитку, висуваючи ініціативи незалежно від зовнішніх інституцій.

Структура релігійної активності представлена єдністю чотирьох компонентів: мотиваційного, світоглядного, атрибутивно-дієвого і афективно-результативного. Разом з тим, можна говорити про три форми релігійної активності: соціальне служіння (в рамках традиційних релігійних конфесій), участь в таємних суспільствах, сектах, а також радикальна релігійна активність. Остання може виражатися як в протестних індивідуальних актах (у вигляді «шахідів»), так і існувати в колективних формах: діяльність релігійних екстремістських і терористичних організацій, наприклад, ІДІЛ.

Електронна активність (інтернет взаємодія) включає в себе мінімум три популярні інноваційні форми громадської участі: соціальні мережі (Twitter, Facebook, Instagram тощо), приватні месенджери (Viber, Telegram, Whatsup), блогерство та відео-блогерство (Youtube, Twitch, Vimeo) і краудсорсінг.

В даному випадку суб'єктами процесу комунікації соціально детермінованого громадянського участі виступають як самі користувачі, так і

некомерційні організації, експерти, представники державних органів, політичних партій, ЗМІ. Посилення електронної активності, на наш погляд, обумовлено, перш за все, неможливістю громадян проявити свою громадянську активність за допомогою традиційних форм громадянського участі, бажанням вийти з державного контролю, а також стрімким розвитком інформаційних технологій, що об'єктивно сприяє розвитку нових форм соціальних взаємодій. Посилення впливу інтернет-технологій на різноманітні сфери життєдіяльності сучасного соціуму, з однієї сторони, детермінує підвищення ролі і значення громадської участі, а з іншої – сприяє виникненню її нових форм. Слід зазначити, що в даний час тільки електронну активність можна віднести до числа найменш регламентованих.

Зазвичай будь-який тип активності передбачає створення громадського об'єднання – об'єднання фізичних чи юридичних осіб з метою задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. В залежності від того, хто виступає ініціатором створення громадського об'єднання – фізичні чи юридичні особи, виділяють громадські організації (об'єднання фізичних осіб) та громадські спілки (об'єднання юридичних осіб). В цей перелік також відносяться терміни неурядові громадські організації (NGO) та організації або інститути громадянського суспільства (CSO або ІГС).

Таким чином, діяльність молоді в контексті соціальної роботи в громаді – це активність громадян віком від 14 до 35 років та їх об'єднань, спрямована на вплив на процес прийняття рішень в сфері соціальної роботи структурами публічної влади з метою реалізації прав і інтересів громадян або загальної зміни соціальної реальності.

2.2. Організаційно-правові основи діяльності молоді у галузі соціальної роботи в громаді

Сучасна молодь в більшості своїй не має надійних соціальних орієнтирів. Руйнування традиційних форм соціалізації, заснованої на соціальній зумовленості життєвого шляху, з одного боку, підвищило особисту відповідальність молодих людей за свою долю, поставивши їх перед необхідністю вибору, з іншого – виявило неготовність певної частини молоді включитися в нові суспільні відносини. Вибір життєвого шляху став визначатися не здібностями та інтересами молодої людини, а конкретними обставинами. На жаль, існуючі економічні і соціальні програми практично не враховують специфічну соціальну позицію молодого покоління в процесі суспільного розвитку. В зв'язку з цим необхідно посилити увагу до соціальних проблем молоді, визначення коштів, форм, методів і критеріїв роботи з молодим поколінням.

Більшість сучасних держав приділяє серйозну увагу питанню соціалізації молоді та її органічної інтеграції в соціум. Від того, як держава піклується про молодих людей та їх моральне і професійне виховання, буде залежати майбутнє країни, її економічне процвітання і політичний авторитет. Головним інструментом в даному контексті виступає реалізована державою молодіжна політика.

Проблема пошуку оптимальних шляхів реалізації та організаційного забезпечення державної молодіжної політики в Україні сьогодні стоїть дуже гостро. З початку XXI ст. в відбувається складний процес формування та становлення нормативно-правової та інституційної бази державної молодіжної політики. Прийняті основні закони і підзаконні акти, які регулюють реалізацію молодіжної політики в країні. Вони ґрунтуються на принципах відповідальності держави за дотримання законних прав та інтересів молодих людей, а також пріоритетності державної підтримки духовного, соціального, фізичного і культурного розвитку молоді. Вибудована мережа державних владних структур, які реалізують молодіжну політику в країні.

Соціальна незахищеність, недолік уваги суспільства зумовлює цю соціальну групу як дестабілізуючу суспільну силу, а в цей же час на молоді лежить відповідальність за майбутнє країни, за творення в цьому світі. І державна політика повинна бути спрямована на використання творчого потенціалу молоді.

Дослідники називають молодіжною політикою особливий напрямок діяльності держави, політичних партій, громадських організацій та об'єднань, інших суб'єктів суспільних відносин, метою якого є вплив на соціалізацію та соціальний розвиток молоді, а через нього – на майбутній стан суспільства [9, с.5].

Державна молодіжна політика – це діяльність держави зі створення соціально-економічних, правових, організаційних умов і гарантій для соціального становлення та розвитку молодих громадян, як найповнішої реалізації творчого потенціалу молоді в інтересах суспільства [4, с. 81].

Об'єктами державної молодіжної політики є громадяни України у віці від 14 до 28 років, молоді сім'ї, а також молодіжні об'єднання.

До суб'єктів державної молодіжної політики відносяться державні органи та їх посадові особи, молодіжні об'єднання та асоціації, а також самі молоді громадяни. Державна молодіжна політика в Україні ґрунтується на наступних принципах [4, с. 86]:

- поєднання державних, громадських інтересів і прав особистості у формуванні та реалізації державної молодіжної політики;
- залучення молодих громадян до безпосередньої участі у формуванні та реалізації політики, програм для молоді та суспільства в цілому;
- забезпечення правової та соціальної захищеності молодих громадян, необхідної для поповнення обумовленого віком обмеження їх соціального статусу;
- надання молодому громадянину гарантованого державою мінімуму соціальних послуг з навчання, виховання, охорони здоров'я, професійної

підготовки та працевлаштування, обсяг і якість яких повинні забезпечувати розвиток особистості і підготовку до самостійного життя;

- забезпечення пріоритету громадських ініціатив в порівнянні з відповідною діяльністю державних органів і установ при фінансуванні заходів і програм, що стосуються молоді.

Основними цілями державної молодіжної політики є:

- сприяння соціальному, культурному, духовному і фізичному розвитку молоді;
- недопущення дискримінації молодих громадян в силу вікових причин;
- створення умов для більш повної участі молоді в соціально-економічному, політичному і культурному житті суспільства;
- розширення можливостей молоді людини у виборі свого життєвого шляху, досягненні особистого успіху;
- реалізація інноваційного потенціалу молоді в інтересах суспільного розвитку і розвитку самої молоді [4, с. 127].

Для досягнення поставлених цілей передбачається поетапний і активний вплив соціальної роботи в таких найважливіших напрямках:

- забезпечення дотримання прав молоді, забезпечення гарантій у сфері праці та зайнятості молоді;
- сприяння підприємницькій діяльності молоді;
- державна підтримка молоді сім'ї;
- гарантоване надання соціальних послуг;
- підтримка талановитої молоді;
- формування умов, що сприяють фізичному і духовному розвитку молоді;
- підтримка діяльності молодіжних і дитячих об'єднань;
- сприяння міжнародним молодіжним обмінам.

Державна молодіжна політика в Україні щодо освіти, соціально-політичної, економічної галузі, розвитку духовного, культурного, фізичного потенціалу молоді та функціонування молодіжних організацій визначається

законодавством України [9, с. 18]. Рішення виникаючих у молодіжній сфері соціальних проблем не може бути реалізоване без організації соціальної роботи, розгортання діяльності соціальних служб для неповнолітніх і молоді.

Соціальна робота серед молоді розглядається як забезпечення найбільш сприятливих соціально-економічних умов розвитку кожної молодої людини, що сприяє соціальному становленню особистості, набуття нею всіх видів свобод і повноцінної участі індивідів у житті суспільства [15, с. 192].

Соціальна служба – це підприємство, установа, організація та інші юридичні особи різних форм власності, які здійснюють соціальне обслуговування, а також громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю з соціального обслуговування без утворення юридичної особи [56, с. 90]. Соціальні служби для молоді здійснюють свою діяльність по більш ніж 20 напрямках. Найбільш поширеною технологією, яка використовується соціальними службами, стало психолого-педагогічне консультування підлітків та молоді:

- надають екстрену психологічну допомогу по телефону;
- займаються соціальною реабілітацією;
- надають соціокультурні послуги;
- займаються профорієнтацією та працевлаштуванням молодих людей;
- надають правову та інформаційну допомогу молоді [65, с. 84].

Необхідність такого виду соціальних послуг все більше усвідомлюється населенням і державою. В даний час в багатьох регіонах України відкриті центри соціальної допомоги сім'ї та дітям. Робота з підлітками в них йде за зверненнями (через «телефон довіри») і консультування, коли підлітки анонімно звертаються за допомогою до фахівця психолога, лікаря-гінеколога, сексопатолога і так далі) і шляхом залучення до центрів підлітків зі шкіл, ПТУ, технікумів. Існує наступна структура соціальних служб системи органів у справах молоді [16, с. 183]:

- Центр соціально-психологічної допомоги молоді, призначений для надання медико-психолого-педагогічної допомоги молоді, яка переживає

кризові стани, знаходиться в конфліктних ситуаціях в макро- і мікросередовищі, профілактики та попередження девіантної, деликвентної та суїцидальної поведінки у даної категорії населення;

– Центр інформації для молоді, призначений для надання інформаційних та методичних послуг органам виконавчої влади у справах молоді, організаціям і установам, що працюють з молоддю, різними групами молодих людей [44, с. 60]. Ще центр займається аналізом інформації про процеси, що відбуваються в молодіжному середовищі, і про інформаційні потреби молоді;

– Центр ресоціалізації неповнолітніх та молоді, які повернулися з місць позбавлення волі, який надає консультативну, соціально-правову, профорієнтаційну і психологічну допомогу молоді, яка опинилася в дезадаптованому стані;

– Консультаційний центр для підлітків і молоді, призначений для надання кваліфікованої, екстреної, анонімної, безкоштовної психологічної допомоги по телефону;

– Притулок для підлітків, призначений для забезпечення тимчасових умов життєдіяльності неповнолітнього, відчуженого з об'єктивних чи суб'єктивних причин від сприятливих умов розвитку особистості в сім'ї, виховному закладі, суспільстві.

Оцінюючи ефективність державної молодіжної політики в Україні, слід зазначити, що системний підхід в ній відсутній, і заходи, що вживаються державними органами та громадськими організаціями щодо молодих людей, часто залишаються на папері [43, с. 238]. На жаль, молодіжна політика досі не стала пріоритетним напрямком державної політики України, незважаючи на те, що в нормативно-правових актах вона позиціонується саме таким чином. Більшість постанов і цільових програм носять декларативний або рекомендаційний характер, а фінансування даної сфери проводиться за залишковим принципом.

Сам процес формування молодіжної політики в Україні є низкою численних експериментів [66, с. 83]. Як правило, вони погано підготовлені, що негативно позначається на їхній якості, концепція і смисли виявляються менш важливими, ніж швидкість організації і виконання формальних вимог органів влади вищої ланки. Крім цього, проводяться заходи, що залежать від позиції центральної і місцевої влади, а також від наявності необхідних засобів в місцевих бюджетах, що часто ставить їх реалізацію під сумнів.

Одним із суттєвих недоліків існуючої моделі української молодіжної політики є те, що в ній відсутня фундаментальна наукова обґрунтованість, що заважає їй стати системою загальних заходів, спрямованих на досягнення певної цілі, і універсальна система методичних розробок для місцевої влади з урахуванням певних особливостей, що виключає можливість проведення єдиної для всієї країни політики. Іншою важливою проблемою стала нестача системного законодавчого забезпечення державної молодіжної політики як такої, а також відсутність юридичного закріплення поняття «молодь» як групи населення, що має легітимний статус на всіх рівнях [19, с. 110]. Також фактором дезорганізації молодіжної політики є відсутність продуманих теоретичних і прикладних механізмів її взаємодії з іншими сферами державної політики. Крім того, часто активізація законотворчої діяльності в сфері молодіжної політики припадає на періоди передвиборних кампаній або можливої соціально-політичної нестабільності, тобто відбувається із ситуативних міркувань.

Не менш важливим і актуальним є кадрове питання [42, с. 105]. Незважаючи на те, що у вищих навчальних закладах існують спеціалізовані факультети та кафедри, які готують фахівців по роботі з молоддю, а також широко поширені курси підвищення кваліфікації в даній сфері, більшість працівників, зайнятих в реалізації державної молодіжної політики, не має профільної освіти і, відповідно, компетенцій, необхідних для роботи з молоддю.

Ще одним недоліком в області державної молодіжної політики є відсутність критеріїв ефективності і оцінки якості проведеної роботи. Відповідно, підсумки виконаної роботи не оцінюються і не мають загального розголосу [31, с. 62]. Відсутність системи градації успіхів не дає стимулу для більш активної роботи і перевиконання необхідного мінімуму дій і заходів, необхідних в рамках звітності, що призводить до стагнації процесу реалізації державних заходів.

Крім цього, існує також ряд прикладних проблем, з якими стикається молодь в процесі інтеграції в соціум [34, с. 68]. З огляду на те, що функціональне місце молоді в структурі українського суспільства і його діяльності на сучасному етапі не визначено, молодим людям доводиться самотійно шукати шляхи застосування своїх навичок і талантів, що часто викликає у них великі труднощі. Наслідком цього стає високий рівень безробіття, духовно-моральна криза і зростання екстремістських настроїв серед молоді [25, с. 43]. Утрудненням в процесі якісної реалізації державної молодіжної політики також є відсутність місць і можливості отримання комплексної інформації про самореалізацію для молоді як на муніципальному і регіональному рівнях, так і на загальному. Молоді люди часто не мають доступу до інформації про потенційно цікаві для них молодіжні заходи і програми.

Нарешті, серйозною проблемою молодіжної політики є її орієнтованість на певні групи молодих людей, а не на молодь в цілому [20, с. 71; 33, с. 59]. Зазвичай конкретні програми або проекти створюються для того, щоб допомогти молодим людям з тими чи іншими соціально-економічними проблемами (молоді з девіантною або делінквентною поведінкою, вихідцям з дитячих будинків, безробітній молоді, молодим сім'ям тощо), в той час як всі інші молодіжні групи залишаються без державної підтримки і уваги.

Сьогодні молодь сприймається старшим поколінням як соціальна група, яка знаходиться в маргінальному становищі, як пасивний і аморфний прошарок суспільства, що не готовий приймати рішення і брати відповідальність за свої

вчинки. Звідси випливає особливий формат патерналістського ставлення до молодих людей з боку старших, а також менторського – з боку влади [41, с. 206]. Державні органи, які реалізують державну молодіжну політику, в більшості своїй спираються на власне уявлення про молодь, яке часто буває помилковим. Внаслідок цього нормативно-правова база складається не на користь молодих людей, а реалізація державних програм не викликає у молоді довіри і бажання приєднатися до них, до того ж, багато з того, що робиться в цій сфері, виповнюється формально.

Для вирішення викладених вище проблем необхідно комплексно підходити до реалізації існуючої моделі державної молодіжної політики і робити конкретні заходи, спрямовані на її вдосконалення.

По-перше, необхідно активізувати подальший розвиток системи державного управління молодіжною політикою, при якому важливо враховувати міжвідомчий характер заходів, встановлювати чіткий регламент дій, вибудовувати комунікації між різними органами влади, політичними, громадськими та іншими організаціями по роботі з молоддю. Тільки за допомогою злагодженої роботи всіх відомчих структур та інститутів громадянського суспільства можна домогтися позитивних і якісно нових результатів.

Необхідним є зміцнення матеріально-технічної бази соціальних установ, які займаються проблемами молодих людей, підтримують і розвивають їх таланти, сприяючи їх органічній інтеграції в соціум [24, с. 33]. Крім того, необхідно вдосконалювати кадрове забезпечення молодіжних установ, в першу чергу, шляхом підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері молодіжної політики. Необхідно наймати на роботу в даній галузі переважно фахівців з профільною освітою і досвідом роботи в громадських організаціях.

Також не можна забувати про громадську складову сфери молодіжної політики. Взаємодія держави з дитячими та молодіжними організаціями, розвиток молодіжного парламентаризму, підтримка волонтерства, патріотичне виховання молоді – заходи, необхідні для підвищення рівня громадської

ініціативності, для вироблення у молоді громадянської відповідальності, активної життєвої і політичної позиції.

Важлива умова успішного включення молодих людей в соціум – впевненість в тому, що їхні вміння, професійні навички і таланти будуть затребувані. Саме тому необхідно створити централізовану систему соціальних ліфтів, де майбутня робота або участь в проекті буде залежати від минулих заслуг і рівня компетенції.

Незважаючи на перелічені недоліки, зазначимо, що останнім часом все більшого поширення набуває практика об'єднання різних фахівців в невеликі групи з метою реалізації програм допомоги дітям і молоді. Всі вони виникли в ситуації незадоволеності громадськості тими заходами, які пропонують офіційні інститути. Їх об'єднують спільні погляди на проблему та її рішення.

Основна увага приділяється психологічній роботі з хворими і групами ризику. В Україні існує величезна кількість центрів допомоги дітям і молоді. Ось деякі з них [32, с. 74]:

Український інформаційний центр з проблем алкоголю та наркотиків (Київ). Центр існує з 1995 року Неурядова організація, яка займається в основному первинною профілактикою проблем, викликаних вживанням алкоголю, тютюну та інших наркотиків.

Центр «Escape» (Черкаси) – питання первинної профілактики: пропаганда здорового способу життя, розробка рекомендацій для школярів, батьків і вчителів, публікація брошур, буклетів, посібників.

«Центр інноваційних технологій оздоровлення школярів (ІТОШ)» (Харків). Реалізує наступні програми: Програма раннього розвитку дитини. Охоплює як підлітків, так і батьків, і вчителів. Програма рівний – рівному – пропаганда здорового способу життя серед підлітків. Безліч корекційних програм, розрахованих на різні вікові групи.

«Фонд порятунку дітей і підлітків України від наркотиків» (Харків) – читання лекцій, проведення бесід з батьками, поширення антинаркотичних листівок, робота безпосередньо з наркоманами.

Асоціація молодих медиків м. Харкова – програма валеологічної освіти молоді, яка включає:

- статеве виховання і планування сім'ї;
- профілактика особливо небезпечних шкідливих звичок;
- невідкладна допомога при критичних станах;
- профілактика туберкульозу;
- профілактика ВІЛ-інфекції;
- профілактика хвороб літнього та зимового часу;
- використання медикаментів домашньої аптечки.

«Молодіжні» проблеми при всій їх специфіці неможливо вирішити у відриві від системи підтримки сім'ї, освіти та охорони здоров'я, охорони громадського порядку, спорту і так далі.

Становлення соціальних служб здійснюється в наш час за умов роз'єднаності окремих програм і відомчого протистояння. Соціальні служби для молоді відчувають труднощі, зумовлені вкрай повільним становленням єдиної системи в масштабах країни.

Приділяється велика увага формуванню молодіжної політики відповідно до світових стандартів. Особливу увагу світової громадськості до проблем молодих людей було залучено в 1985 році у зв'язку з проведенням Міжнародного року молоді. За підсумками року Генеральною Асамблеєю ООН прийнята «Всесвітня програма дій, що стосується молоді, до 2000 року і в наступний період» від 13 березня 1996 року, яка включає 10 пріоритетних напрямків діяльності: освіта, зайнятість, ліквідація голоду і злиднів, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, боротьба зі зловживаннями наркотичними засобами, боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх, організація дозвілля; дівчата і молоді жінки; повноправна і ефективна участь молоді в житті суспільства і процесі прийняття рішень [32, с. 61].

У програмі зазначається, що молоді люди є провідниками і жертвами великих змін в суспільстві, стикаючись в цілому з парадоксальною ситуацією: з одного боку, вони прагнуть прийняти існуючий порядок, а з іншого –

виконують роль сили, цей порядок перетворюючої. Молодь всіх країн, що характеризуються різними рівнями розвитку і різними соціально-економічними умовами, прагне до повноцінної участі в житті суспільства.

Всесвітня програма дій, що стосується молоді, забезпечує практичні керівні принципи для діяльності на національному рівні та міжнародної підтримки з метою поліпшення становища молодих людей. Програма дій націлена на зміцнення національного потенціалу та розширення кількісних і якісних можливостей для ефективної та конструктивної участі молодих людей в житті суспільства.

В процесі реформування України робляться спроби застосувати досвід зарубіжних країн до української дійсності. З'явилося усвідомлення того, що значно дешевше і безпечніше підтримувати ефективну соціальну роботу, ніж утримувати величезний апарат придушення. Головний акцент в соціальній роботі з молоддю робиться не на наданні необхідної допомоги, а на мінімальній стартовій підтримці [40, с. 53]. Тим самим держава знімає з себе зобов'язання всесвітньої опіки, що зменшує матеріальні витрати і стимулює розкриття здібностей молодих людей, творчого початку в них через розбудову сету соціальних центрів. Специфіка соціальної роботи з молоддю полягає в тому, що молодь розглядається не як об'єкт виховання, а як суб'єкт соціальної дії, соціального оновлення.

Незважаючи на створення і розширення мережі соціальних служб різного профілю, сьогоднішня їх кількість не відповідає об'єктивній потребі в них. Створені установи задовольняють запити не більше 10% тих, хто потребує соціальних послуг. Необхідно створити в соціумі умови і механізми оптимальної соціалізації молоді та переходу до нового рівня соціальної роботи – від окремих центрів і традиційних технологій до державної міжвідомчої політики соціального обслуговування, створення системи соціальних служб з розгалуженою інфраструктурою.

В цілому державний статус соціальної роботи з молоддю має на увазі можливість централізованого контролю над певними її категоріями, такими, що

потребують допомоги, а також ресурсами, що виділяються для її надання. Соціальний працівник в якості державного службовця є провідником соціальної політики, тому спрямованість і зміст його професійної діяльності, а також його власні установки спочатку багато в чому визначаються ціннісною, аксіологічною концепцією ставлення суспільства до певних категорій об'єктів соціальної роботи.

В зв'язку з цим можна сказати, що соціальна політика і соціальна робота з молоддю ідеологічно тяжіють до так званої медичної або адміністративної моделі. Відповідно до цієї моделі, якщо будь-яка молода людина, в порівнянні з іншими, чогось позбавлена або знаходиться в невідному становищі, то для неї ця ситуація – трагічна; обмежені соціальні можливості є частиною людини, і це її власна вина; людина повинна пристосуватися до суспільства, а якщо вона не така, як усі, то повинна піддатися процесу соціального втручання, для того щоб відповідати статичним і консервативним соціальним уявленням про норму.

Таким чином, в сучасній Україні реалізація молодіжної політики не є пріоритетним напрямком, і їй не приділяється достатньої уваги з боку держави. Це обумовлює наявність ряду проблем молодіжної політики, вирішення яких вимагає проведення цілого комплексу заходів: вдосконалення нормативно-правової та матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення, підвищення ефективності соціальної роботи з молоддю, а також вибудовування гнучкої системи комунікацій між усіма організаціями, задіяними в проведенні державної молодіжної політики в Україні.

2.3. Форми та види активності молоді як суб'єкту в галузі соціальної роботи у громаді

Ми звернемо нашу увагу на найбільш суттєві з нашої точки зору форми участі молоді як суб'єктів соціальної роботи в громадах. Як вже було сказано, діяльність молоді в контексті соціальної роботи в громаді – це активність громадян віком від 14 до 35 років та їх об'єднань, спрямована на вплив на

процес прийняття рішень в сфері соціальної роботи структурами публічної влади з метою реалізації прав і інтересів громадян або загальної зміни соціальної реальності. Спробуємо описати ті форми, які надають можливість досягти головної мети активності – вплинути на публічну владу з метою вирішення певних соціальних проблем мешканців громади.

Першою з таких форм слід було б назвати масові акції. Можна назвати щонайменше 5 їх різновидів: збори, мітинги, демонстрації, ходи, пікетування. Крім того, масові акції цілком можуть мати і інші форми, часто замасковані під перформанси (носять виключно естетичний характер) або зовсім не пов'язані зі збиранням групи людей (в більшості молодих) в якійсь конкретній точці в певний час (наприклад, масові розсилки поштою або в мережі Інтернет). Закріплене конституціями більшості сучасних держав право громадян на проведення масових публічних акцій, поза всяким сумнівом, є одним з найважливіших в системі демократичних прав і свобод.

Однак слід звернути увагу на те, що масові акції далеко не завжди можуть мати на меті саме вплив на органи державної або місцевої влади в контексті соціальної роботи. Вони можуть переслідувати й інші, в тому числі вузько егоїстичні (політичні) цілі. Наприклад, мітинги, організовані політичними партіями в знак протесту проти чого-небудь, або, навпаки, на підтримку яких-небудь дій, а найчастіше мітинги (та інші акції), що проводяться в період виборчих кампаній, навряд чи мають на меті саме «вплив» і тому ніяк не підпадають під визначення активності в сфері соціальної роботи в громаді, сформульоване нами вище.

Відокремити чисто «соціальні» масові акції від чисто «політичних» можна, на нашу думку, в такий спосіб: акції, що мають виражений пропагандистський, агітаційний характер; включені в послідовність дій, спрямованих на отримання влади – всі вони, безперечно, до соціальної активності в нашому розумінні не відносяться.

Головною перевагою акцій є їх публічність. Акції, особливо добре зрежисовані, привертають увагу ЗМІ і через їхнє посередництво здатні

впливати на громадську думку, які в сучасних політичних системах виступають як самостійний фактор. Але навіть в умовах згорання свободи слова, коли більша частина ЗМІ контролюється владою, акції можуть привертати увагу, як мінімум, перехожих, і вже цим сприяти формуванню певних настроїв. Недарма авторитарні режими дуже гостро реагують на будь-які масові акції: не тільки опозиційні (політичні), але і громадські (які не переслідують однозначних політичних цілей), якщо тільки ці акції не організовані самою владою. Історія падіння комуністичних режимів в кінці ХХ століття переконливо доводить, що масові акції, які спочатку навіть не мають політичних цілей, можуть викликати настільки потужні соціальні рухи, що ті здатні не тільки домогтися зміни осіб у владі, а й змінити політичний режим, або навіть базові характеристики системи (найбільш яскравий приклад: акції «Клубу кривого кола» і «Солідарності» в Польщі). У певних умовах акції можуть зіграти роль сірника, піднесеного до купи хмизу. Тому, природно, що ця форма участі привертає велику увагу. Мабуть, досягти суспільного резонансу швидко і без великих витрат можна саме за посередництвом акцій.

Це, безперечно, їх головне достоїнство. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що акції є досить обмеженим інструментом участі. Справа навіть не в тому, що авторитарні режими здатні припинити будь-яку публічну акцію, а інформацію про неї приховати. Проблема полягає в нездатності масових акцій до позитивного, планомірного, регулярного впливу. Публічні акції можуть привернути увагу до певної проблеми, але вони не можуть служити ефективним переговорним майданчиком, механізмом агрегування інтересів і комунікаційним каналом. Будь-яка публічна акція (навіть серія акцій) є лише разовим заходом, дійсно досягає своєї мети впливу тільки в тому випадку, якщо поєднується з іншими формами участі. Ніякі акції не можуть забезпечити участь громадян у розробці політичних рішень. Вони можуть підштовхнути владних акторів до пошуку нових або зміни старих рішень, але не більше.

Крім того, публічні акції дійсно досягають мети, тільки якщо вони досить масові, тобто в них бере участь настільки велика кількість громадян, щоб влада

не мала ніяких інших варіантів, крім як прислухатися до їхньої думки. Зрозуміло, число це може бути абсолютно різним в умовах різних культур і політичних режимів. Так, китайська влада не звернула увагу на багатотисячний мітинг на площі Тянь-Аньмін в Пекіні і без жодного збитку для себе розігнала його за допомогою військової сили, а в Грузії близько 2 тисячі осіб перед парламентом вистачило для того, щоб покінчити з панівним політичним режимом. Але проблема тут криється в тому, що акції можуть досягти мети лише в одному випадку – якщо через них виражаються ідеї і вимоги, які поділяються значними соціальними групами. Для меншин ця форма участі куди менш ефективна.

Наступна форма, на якій хотілося б зупинитися – громадський контроль та громадська експертиза. Сутність громадського контролю та громадської експертизи зводиться до того, щоб спостерігати за діями влади і коригувати прийняті владою рішення. По суті, це справедливо і по відношенню до соціальної активності взагалі. Громадський контроль та громадська експертиза є додатковим запобіжним механізмом, що оберігає саму публічну владу від помилкових рішень, а суспільство, відповідно – від наслідків таких рішень. Громадський контроль та громадська експертиза специфічна в тому, що вони вимагають від суб'єкта цієї форми активності наявності певного освітнього рівня і професійних навичок. Наприклад, вести моніторинг дотримання прав людини можуть тільки ті, хто володіє спеціальними юридичними знаннями, володіє теорією прав людини, знає законодавство і правозастосовчу практику. Брати участь в громадському контролі або здійснювати громадську експертизу, таким чином, можуть далеко не всі бажаючі представники молоді, але тільки ті, хто володіють необхідними для цього спеціальними знаннями – щонайменше ними можуть бути студенти вищих закладів освіти. Вельми цікаві такі різновиди контролю, як аналіз програм кандидатів у депутати та участь у виборчих кампаніях для контролю за порушеннями, в тому числі в ролі спостерігачів, і для роз'яснення виборцям про їх права.

Можна побачити, що активність в даній формі безпосередньо вторгається в сферу «вузько політичного». Але участь проактивної молоді в спостереженнях за дотриманням законодавства в ході виборчої кампанії тим і відрізняється від участі представників політичних партій тим, що має на меті не досягнення певного «вузько політичного» результату у вигляді перемоги на виборах будь-якої партії, а повноцінну реалізацію громадських прав: права обирати і права бути обраним. Громадські спостерігачі в ході виборчої кампанії повинні не дбати про захист інтересів будь-кого з кандидатів, а виключно спостерігати за скрупульозністю дотримання демократичної процедури як кандидатами, так і чинною владою і виборчими комісіями. І робити це не заради влади, але тільки в ім'я інтересів громадян – як виборців, так і тих, кого обирають.

Таким чином, на прикладі громадського контролю за виборчим процесом можна особливо чітко показати і те, як «політичне» у вузькому сенсі відділяється від «громадського», і те, наскільки тісно вони взаємопов'язані. Громадський контроль і громадська експертиза дуже важливі для демократії. Вони є невід'ємною частиною того «контролю знизу», який багато авторів називають одною з головних ознак «ідеальної» або «нормативної» демократії. Професіоналізм, спеціалізація і разом з тим прозорість і відкритість є найважливішими перевагами громадської експертизи. Але, одночасно, ця форма громадської участі стикається і з серйозною проблемою.

Всі численні різновиди контролю і громадської експертизи можливо звести до двох основних форм: контроль за ініціативою громадян і контроль за ініціативою суб'єктів публічної влади. Контроль за ініціативою громадян, звичайно, більшою мірою відповідає принципам громадської участі, але він має суттєвий недолік: в Україні для такого контролю вкрай слабка нормативна база. Висновки громадської експертизи, що проводиться за ініціативою самих громадян (ініціативних груп або громадських об'єднань), можуть бути на цілком законних підставах проігноровані владою. Ніхто і ніщо не зобов'язує бюрократію звертати увагу на результати подібної експертизи. А при наявності

жорсткого контролю за ЗМІ з боку влади, про них може і зовсім ніхто не дізнатися.

Отже, громадська експертиза, проведена з громадської ініціативи, дієва лише тоді, коли поєднується з іншими формами громадянської участі. У будь-якому разі, з упевненістю говорити про прецеденти, коли «експертиза знизу» досягла мети, важко.

В свою чергу, громадська експертиза і громадський контроль, організовані суб'єктами публічної влади, мають під собою нормативну основу і в чисто технічному сенсі реалізуються краще. Результати такої експертизи широко висвітлюються в ЗМІ, а високопоставлені чиновники проголошують, що неодмінно їх врахують (іноді їх і прямо зобов'язують до цього відповідні нормативно-правові акти). Однак проблема тут полягає в тому, що такі форми громадського контролю інтегруються в структуру влади, в бюрократичну вертикаль, і, таким чином, ризикують втратити свою «громадську» сутність.

Ризикнемо припустити, що більш прогресивні люди, представники бюрократичної еліти, насправді усвідомлюють цінність «зворотного зв'язку», але чиновники, які знаходяться на менш високих щаблях ієрархії, побоюючись конкуренції (а то і просто викриття в професійній некомпетентності), всіляко намагаються зробити громадську експертизу декоративною. В результаті в численні громадські ради, експертні групи, громадські палати тощо силою адміністративного тиску протягуються ті з громадських працівників, які лояльні до влади за переконаннями, або знаходяться в прямій фінансовій залежності від неї. Висновки такої громадської експертизи, по-перше, нерепрезентативні (невірно відображають інтереси різних соціальних груп), по-друге, несуттєві (не торкаються важливих, стратегічних аспектів політичних рішень, зосереджуючись на критиці дрібних недоліків). Часто спеціальні структури, створювані для громадської експертизи, формуються таким шляхом, що цілком правомірно ставиться питання: а чи можна вважати їх інститутами громадянського суспільства?

Підсумовуючи, зазначимо, що громадська експертиза і громадський контроль – це дуже важливі і значущі форми активності молоді в громадах. Однак, якщо громадяни (громадські об'єднання) проводять їх за власною ініціативою, вони можуть досягти мети лише в поєднанні з іншими формами громадської участі; якщо ж громадський контроль і громадська експертиза організуються за ініціативою і за допомогою владних акторів, експертиза ризикує втратити риси форми громадської участі шляхом перетворення в пропагандистську акцію або частину бюрократичної процедури. Однак те, що в багатьох містах влада намагається використовувати форми і технології контролю (і навіть інтегрувати їх в свої «споконвічні» інститути) свідчить про те, що важливість і значення громадської експертизи та громадського контролю поступово усвідомлюються і владою, і суспільством.

Далі серед форм активності молоді в сфері соціальної роботи в громаді слід виділити так звану «фінансову» участь, що дозволяє молоді та їх об'єднанням впливати на розподіл фінансових ресурсів структурами публічної влади або самостійно знаходити кошти для фінансування соціально значущих проектів. До них можна віднести: громадська участь в бюджетному процесі («прозорий бюджет»), соціальне замовлення і безпосередньо з ним пов'язані ярмарки ІГС, фонди територіального розвитку тощо. Всі ці форми особливо цінні тим, що через них розкривається можливість безпосереднього, вузько-конкретного впливу на рішення публічної влади в інтересах громадян. Тут участь переходить від загальних ідей і піднесених цілей до вельми «приземленого», але дуже дієвого аспекту: прямого чи непрямого впливу на фінансування конкретних напрямків діяльності. У цьому полягає головна і безперечна перевага. Адже дуже часто будь-які наміри і декларації, які б сили за ними не стояли, навіть будучи підтримані «в загальних рисах» на вищих щаблях бюрократичної ієрархії, на рівні виконавця натикаються на непереборну перешкоду у вигляді бухгалтера, озброєного важким аргументом: «на даний напрямок діяльності коштів не передбачено».

Технології «прозорого бюджету» дозволяють цього уникнути. За великим рахунком, до «прозорого бюджету» можна віднести все, сказане вище про громадську експертизу. Бюджетний процес – це найбільш цінна річ бюрократії, і його відкритість, а тим більше можливість громадян впливати на нього, ні в якій мірі не відповідає її інтересам. В зарубіжних країнах вони досить поширені; існують і користуються чималим впливом міжнародні громадські організації, що займаються впровадженням «прозорих бюджетів».

Соціальне замовлення і ярмарки ІГС набули більшого поширення. Сутність їх зводиться до того, що некомерційні організації («інститути громадянського суспільства») отримують замовлення від уповноважених державних або муніципальних органів кошти для реалізації деяких соціально значущих проектів. Соціальне замовлення, можливо, і не цілком підпадає під сформульоване нами визначення громадської участі, так як ініціатива тут виходить від владного актора. Однак слід зауважити, що виконавцем виступає громадянська структура, яка не інтегрована в бюрократичну вертикаль і політичну систему. Така структура досить незалежна, і, отримуючи від влади кошти на реалізацію будь-якого проекту, в своїх конкретних діях вона більш-менш самостійна.

Отже, діючи в рамках соціального замовлення, громадська організація бере на себе деякі з функцій публічної влади, і тому не можна сказати, що вона з нею не взаємодіє. Успіх або провал проекту в даному випадку в рівній мірі розділять і виконавець, і замовник. Вплив тут двосторонній, залежність взаємна, тому, хоча і з деякими застереженнями, ми можемо говорити про громадську участь. Суб'єкти публічної влади не пішли б на те, щоб передавати громадським об'єднанням реалізацію проектів, та ще платити за це власним коштом, якби це не приносило більшого ефекту в порівнянні з роботою інтегрованих в бюрократію структур. Але сенс роботи по реалізації соціального замовлення в тому і полягає, що некомерційна організація, що стоїть ближче до громадян і менш схильна до корупції та інших вад бюрократично організованих структур, може виконати поставлене завдання значно краще.

Нормативна база соціального замовлення більше розвинена в порівнянні з іншими формами активності. Важливою перевагою соціального замовлення є і те, що воно викликає менші побоювання з боку бюрократії, оскільки не вторгається явно в область її «споконвічних» прерогатив – прийняття управлінських рішень. Одночасно соціальне замовлення наближає реалізацію соціально значущих проектів до сучасної молоді: виступаючи замовником, владний актор вже не бере на себе виконання, і тим самим ділить відповідальність з громадськими структурами; в результаті це може сприяти підвищенню якості виконання. Істотним недоліком соціального замовлення є його обмеженість: сама сутність цієї форми громадської участі вкладає її в тісні рамки, які визначаються договором з замовником. Можливості впливу тут вкрай обмежені, оскільки зводяться тільки до одного конкретного проекту, де ГО-виконавець щось може вирішувати. Крім того, в сучасній Україні багато ГО просто не готові до реалізації соціальних замовлень навіть в тих випадках, коли влада прямо в них зацікавлена.

Соціальне замовлення пов'язане не тільки з необхідністю якісної роботи, але і з безліччю бюрократичних формальностей, а в даний час лише відносно невелика частка неурядових організацій здатна виконати соціальне замовлення належним чином з оформленням всіх необхідних документів.

Існують і виділяються в окрему групу інформаційні та освітні форми активності молоді в сфері соціальної роботи у громаді. До них відносяться: організація навчальних курсів для громадян з питань захисту прав, відкриття власного бізнесу, створення ОСББ і тому подібного; консультування громадян з юридичних питань; ведення інтернет-сайтів з проблем соціального розвитку; створення спеціалізованих ЗМІ тощо. Можна, звичайно, сперечатися про те, наскільки правомірно взагалі відносити їх до соціального виміру участі, оскільки такого роду форми не переслідують явної мети впливу або взаємодії із владою. Однак видається цілком справедливим, що освітні та інформаційні технології здатні, по-перше, впливати на процес соціалізації молоді, а, по-друге, змінювати конфігурацію медіапростору. А це вже ніяк не може бути винесено

за межі предметної області громадсько-політичних феноменів. У той же час важливо відзначити і те, що всі подібні проекти повинні оцінюватися і з позицій ціннісного підходу. Інформаційні та освітні технології, що сприяють залученню молоді в громадах, можуть мати як вузько політичну мету – отримання доступу до інструментів публічної влади, так і мету громадську – відкриття нових можливостей для реалізації громадянських прав та ін.

Звичайно, освітні, інформаційні форми активності молоді в громадах не можуть дати негайного ефекту. На відміну від масових акцій (особливо серійних), вони не діють «швидко і відразу». Як правило, ЗМІ, створені «третім сектором» не мають широкої аудиторії, і поширювана ними інформація не може стати надбанням широких мас, якщо тільки його не підхопило державне або комерційне ЗМІ. А освітні технології взагалі за своєю сутністю не розраховані на швидкий ефект, оскільки соціалізація це дуже повільний процес, до того ж важко піддається контролю.

З іншого боку, ефект від цих форм участі хоча і неявний, але зате міцний. Їх результати не помітні відразу, але зате вони глибокі. В будь-якому випадку, при нинішньому рівні розвитку українських ГО інформаційні форми громадської участі можуть бути дієвими лише в поєднанні з іншими формами.

Стосовно України, хотілося б відзначити таку важливу особливість громадської участі: на місцях (і чим далі від центру в адміністративному сенсі, тим це краще видно) життя визначається не інститутами, а акторами. Акторами на місцях можна вважати тих осіб (іноді і організації), які в стані «вирішувати проблеми», тобто допомагати людям в їх повсякденному житті або робити щось, чого громадяни самі зробити не в змозі. Актором далеко не завжди є посадова особа, яка формально представляє владу.

В містах найчастіше такими акторами є так звані «лідери думок» – блогери, діячі мистецтва та культури, волонтери, науковці, активісти та представники громадських організацій. У сільській місцевості – завідувачі бібліотеками, директори шкіл, керівники сільських клубів, а іноді і просто ініціативні громадяни з жодними формальними повноваженнями. І саме від них

залежить, які саме форми активності молоді будуть застосовуватися в даному регіоні і наскільки будуть вони ефективні. Відсутність нормативної бази часом виявляється навіть благотворним, оскільки сприяє розвитку творчої ініціативи у процесі пошуку нових форм співпраці.

До прямої форми активності молоді в сфері соціальної роботи в громаді відноситься безпосередня участь молоді у процесі прийняття управлінських рішень, а саме – вибори, референдум, голосування, при необхідності дострокове відкликання виборної особи (депутата), а також збори громадян. В більшості випадків така форма участі діє саме у громадах – на місцевому або локальному рівнях.

Зазначені форми умовно поділяються на обов'язкові та необов'язкові. Так, вибори в обов'язковому порядку проводяться в муніципальних закладах з певним інтервалом, щоб вибрати склад представницького органу і (або) конкретну посадову особу. У свою чергу, референдум або голосування про дострокове відкликання посадової особи в певних випадках також є обов'язковими.

До необов'язкових можна віднести публічні слухання та збори громадян. Перші можуть бути обов'язковим етапом при прийнятті рішення з певних питань. Інші форми представляють собою лише варіації участі населення в процесі прийняття рішень питань місцевого значення.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ

3.1. Сучасний стан розвитку соціальної роботи з молоддю в Запорізькій області

Підвалини соціальної роботи з молоддю в Запорізькому регіоні було закладено з прийняттям Верховною Радою України Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (15 грудня 1992 р.) та Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (5 лютого 1993 р.), якими визначаються загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні.

Всі існуючі форми соціальної роботи з молоддю в громадах Запорізької області можна умовно розділити на такі напрями:

1. Підтримка молоді у сфері освіти та виховання:

– розробка та здійснення заходів щодо забезпечення зайнятості випускників професійних освітніх установ для підтримки їх стабільної, повноцінної трудової діяльності;

– формування та реалізація програм з підтримки молодіжних громадських об'єднань, які діють в освітніх установах;

– розробка освітніх програм, орієнтованих на ринок праці, що має стати визначальним показником ефективності вищої освіти та якості підготовки молодого покоління.

2. Підтримка економічного розвитку молодих сімей, забезпечення зайнятості молоді:

– залучення молоді до діяльності трудових об'єднань, студентських загонів, молодіжних бірж праці й інших форм зайнятості молоді;

- впровадження форм і технологій професійної та соціально-правової освіти й орієнтування молоді, допомоги у плануванні й розвитку ефективної кар'єри молоді на ринку праці;

- надання державою пільг та кредитування для молодих підприємців.

3. Житлова політика:

- забезпечення молодих сімей з низьким рівнем матеріального добробуту тимчасовим соціальним житлом;

- розробка ефективного механізму спів-фінансування та пільгового кредитування житлового будівництва з метою задоволення потреб сімей, які знаходяться в активній репродуктивній фазі;

- удосконалення надання довгострокових пільгових кредитів на будівництво житла;

- надання часткової компенсації відсотків кредитів комерційних банків на будівництво або реконструкцію та придбання житла молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам;

- розвиток системи молодіжних житлових комплексів та молодіжних житлово-будівельних кооперативів;

- надання довгострокових пільгових кредитів на придбання житла на вторинному ринку;

- виділення земельних ділянок з метою побудови житла для молоді.

4. Підтримка молоді у складних життєвих ситуаціях:

- розробка та реалізація заходів з активізації соціально-правової, психолого-педагогічної, інформаційної й консультативної допомоги молоді з питань вибору напрямів і форм освіти, професійної орієнтації, працевлаштування, організації підприємницької діяльності тощо;

- реалізація програм розвитку навичок та умінь самостійного життя для груп молоді, що мають труднощі в інтеграції;

- активізація заходів з надання допомоги, забезпечення медичної, соціально-психологічної реабілітації й адаптації молодих громадян, які потрапили в складну життєву ситуацію.

5. Профілактика асоціальної поведінки, небезпечних захворювань та формування здорового способу життя:

- активізація заходів з профілактики алкоголізму, наркоманії та залежності від наркотичних і психотропних речовин, з лікування та реабілітації молодих громадян, хворих на наркоманію, а також зі збереження психічного здоров'я молоді;
- стимулювання заходів щодо пропаганди серед молоді здорового способу життя;
- розширення профілактичної роботи з молоддю із груп соціального ризику щодо попередження негативної поведінки в молодіжному середовищі;
- підтримка діяльності дитячих оздоровчих та освітніх установ, впровадження інноваційних технологій і методик формування здорового способу життя, повноцінного відпочинку, дозвілля, творчого розвитку.

6. Підтримка молодіжних громадських об'єднань і організацій:

- активізації підтримки ініціатив молодіжних і дитячих громадських об'єднань, суспільно корисної діяльності молодих громадян,
- створення умов для реалізації творчої активності, потенціалу молодих громадян у всіх сферах громадського життя;
- стимулювання заходів щодо підтримки суспільних ініціатив із залучення молоді до консультативної діяльності органів законодавчої та виконавчої влади в реалізації державної молодіжної політики тощо.

7. Сімейна політика:

- перенесення акценту з гранту при народженні дитини на тривалі щомісячні виплати;
- розширення переліку податкових пільг, що надаються сім'ям з дітьми; поширення надання податкових кредитів;
- відновлення практики встановлення знижок на товари та послуги для дітей, або безкоштовного надання деяких видів дитячих та послуг для певних категорій сімей.

8. Покращання репродуктивного здоров'я молодого покоління:

- розвиток служби планування сім'ї, охорона репродуктивного здоров'я сім'ї та надання соціальної-психологічної допомоги у вихованні дітей;
- теоретична підготовка учнів шкіл з питань підготовки до батьківства, введення обов'язкових відповідних дисциплін; формування
- поширення соціальної реклами щодо формування здорового способу життя в засобах масової інформації.

Спостерігаються негативні тенденції у соціально-демографічному розвитку України. Це відображається і на регіональному соціально-демографічному розвитку, не оминаючи зменшення чисельності молоді, яка проживає в Запорізькому регіоні, що може бути обумовлено відтоком працездатної молоді до країн європейського союзу та соціально-економічною ситуацією в країні загалом (див. рис. 3.1.).

Рис. 3.1. Чисельність молоді, яка проживала в Запорізькому регіоні

На сьогодні в області функціонують два обласних молодіжних заклади: КУ «Запорізький обласний центр молоді» ЗОР, КЗ «Обласний центр патріотичного виховання молоді» ЗОР. Важливими векторами забезпечення більш ефективної координації молодіжної роботи, реалізації потреб молодих людей та посилення їх соціальної згуртованості є створення мережі молодіжних центрів/платформ/хабів на місцевих рівнях.

Задля підтримки молодіжних ініціатив, встановлення конструктивного діалогу між молоддю та владою, участі молоді у прийнятті рішень актуальним також є питання створення консультативно-дорадчих органів, молодіжних рад у містах, районах та ОТГ. Зараз на регіональному рівні діють Запорізька обласна студентська рада, Запорізька обласна рада трудової молоді; Координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання. Градація розвитку молодіжних центрів/платформ/хабів та консультативно-дорадчих органів на містах має наступний характер (див. рис. 3.2):

Рис. 3.2. Градація розвитку молодіжних центрів/платформ/хабів та консультативно-дорадчих органів на місцях

Наявність молодіжних цільових програм (в тому числі національно-патріотичного спрямування) є дієвим інструментом реалізації молодіжної політики. На регіональному рівні реалізуються: обласна цільова програма «Молодь Запорізького краю на 2017-2021 роки» та обласна цільова програма

національно-патріотичного виховання молоді на 2017-2021 роки. На цей час у районах та ОТГ існує проблема відсутності подібних програм або програми існують фактично на паперах та не мають фінансування.

Молодіжна політика орієнтована на формування комфортного середовища для життя та розвитку молоді, а її пріоритетними складовими є фінансове та кадрове забезпечення, розвиток молодіжної інфраструктури і залучення молоді до процесу розроблення й ухвалення рішень та контролю за їх виконанням. З метою підготовки спеціалістів по роботі з молоддю реалізуються програми «Молодіжний працівник» та «З Україною в серці», що визначені одним із пріоритетних завдань Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки.

Будучи частиною суспільства, молодь піддається впливам усіх найбільш значущих факторів, які зумовлюють соціальні процеси. У свою чергу, коли молодь є активною творчою частиною суспільства, вона перетворюється не тільки в об'єкт, на який чиниться суспільна дія, але й у суб'єкт процесу взаємодії.

В умовах модернізації суспільства та зростаючих вимог до людського капіталу державна молодіжна політика повинна стати інструментом розвитку й перетворення регіону. Першочерговим завданням регіону у сфері підтримки підприємницьких ініціатив молоді є створення сприятливого бізнес клімату, сприяння започаткуванню власної справи. Також для розвитку молодіжної політики є відхід від патерналістської моделі державної політики щодо молоді та розширення співпраці з громадськими і благодійними організаціями, запровадження ефективних механізмів партнерства та взаємодії. Такий підхід цілком виправдав себе в країнах Європейського Союзу. Методичне сприяння з боку держави молодіжним організаціям, залучення коштів місцевих бюджетів для фінансування молодіжних програм, створення нових механізмів стимулювання будівництва доступного житла для молоді, впровадження дієвої системи гарантування першого робочого місця та підтримка підприємницьких

ініціатив молоді здатні не тільки зняти соціальну напругу в молодіжному середовищі, а й надати нову енергію розвитку суспільства.

Запропонована система пріоритетних шляхів розвитку державної молодіжної політики забезпечить поліпшення становища молоді, збільшення її внеску в конкурентоспроможність регіону та водночас компенсує й мінімізує наслідки помилок, властивих молоді.

3.2. Напрями підвищення ефективності діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді

Для визначення напрямків оптимізації молоді як суб'єкту соціальної роботи у громадах було проведено серію глибинних інтерв'ю з представниками молодіжних центрів та молодіжними лідерами Запорізької області. Гайд глибинного інтерв'ю можна знайти у Додатку А.

За результатами проведених інтерв'ю було опитано представників 8 молодіжних центрів. Більшість цих хабів – міські хаби, один з них розташований у Запоріжжі, 4 - у містах обласного значення, 2 - у селищі, 1 - у селі. Загалом було отримано таку інформацію.

1. Хаб «Простір» (Широківська ОТГ).

Цей хаб встановлений у селі під назвою Широке (Широківська ОТГ) на базі сільського будинку культури (комунальна власність). Умови для участі людей з обмеженими можливостями не створені. Крім того, через розмір громади (включаючи 28 населених пунктів) та низьку якість сполучень з громадським транспортом, хаб доступний лише для постійних мешканців с. Широке. Але молодь та жителі інших сіл беруть участь у деяких заходах, які проводяться на базі Хабу.

Центр координує молодший працівник – працівник Агентства розвитку Широківської ОТГ, директор Будинку культури та завідувач бібліотекою. Хаб відкритий з 8 ранку до 17 вечора (в режимі роботи Будинку культури) і

доступний для кожного відвідувача, також під час заходів хабу відкрито у вихідні та вечори.

Центр постійно відвідує щонайменше 600 осіб. Кількість молодих людей, які беруть участь у діяльності хабу 180 осіб, з яких жінки 120 та чоловіки 60. Щомісяця, хаб привертає 1-2 нових членів.

Заходи влаштовуються кілька разів на тиждень. Основними форматами подій на базі хабів є тренінги, групи інтересів, семінари (ручної роботи), популярні теми - громадянська освіта, культурні заходи, обговорення місцевих питань. Серед традиційних та поточних заходів - робота груп за інтересами. Вони мають 8 партнерів місцевого рівня, 2 всеукраїнських та 2 міжнародних. Вони мають досвід організації як місцевих заходів, так і всеукраїнських та міжнародних заходів. Громада повідомляється про діяльність центру через свою сторінку у Facebook.

Хаб став простором для реалізації всіх громадських та громадських заходів, включаючи міжнародних партнерів. Це єдине місце в громаді, де створюються комфортні умови для проведення різних публічних заходів - дискусій, форумів, нарад.

2. Хаб «Платформа» (Веселівська ОТГ).

Цей центр розташований у центрі села Веселе на базі сільської бібліотеки (комунальної власності). Хаб недоступний для людей з обмеженими можливостями, оскільки він розташований на другому поверсі. На постійній основі хаб відвідують жителі Веселе. Мешканці інших громад включаються в окремі заходи.

Діяльність хабу координують 3 людини – працівник Будинку культури та дозвілля Веселівської ОТГ, та місцевий активіст – представник туристичного клубу.

Центр відкритий з 8 ранку до 17 вечора і є доступним для кожного відвідувача, але за попередньою домовленістю з координатором, центр може бути доступний у вихідні та вечірні дні для проведення заходів.

Хаб відвідують в основному молодь у віці 16-22 роки та люди у віці 35-55 років. Кількість молодих людей, які беруть участь у заходах Хабу, становить 500 осіб, з них 70%, а чоловіки – 30%. 1 місяць хаб залучає 1 нового члена.

Заходи влаштовуються кілька разів на тиждень. Основними форматами подій на базі хабів є тренінги, групи інтересів, відкриті зустрічі, популярні теми – культурні заходи та обговорення місцевих проблем. Серед традиційних і триваючих заходів – школа публічних виступів і кінопоказів. Вони мають 10 місцевих партнерів, 1 національного та 1 міжнародного. Хаб проводить місцеві події. Громада повідомляється про діяльність центру через сторінку Facebook.

Хаб, що сприяє появі в молоді громади «молодіжного працівника» – людини, відповідальної за роботу з молоддю та координації діяльності центру.

3. Хаб «Люди.UA» (м. Мелітополь).

Цей хаб розташований у центрі Мелітополя на базі шахової школи (комунальна власність). Хаб доступний для людей з обмеженими можливостями.

Діяльність хабу координують 2 працівники управління молоді та спорту Мелітопольської міської ради. Також є 2 менеджери проекту з активної молоді, які працюють на волонтерських засадах.

Хаб працює щодня і доступний цілодобово.

Хаб відвідують переважно молоді люди 16-22, 14-16, 22-35 років. Кількість молодих людей, які беруть участь у заходах, становить 2000 осіб, з них 60%, а чоловіки - 40%. Щомісяця хаб збирає 100 нових членів. Люди з обмеженими можливостями беруть участь у заходах хабів.

Заходи проводяться через рівні проміжки часу кілька разів на тиждень. Основними форматами заходів на базі хабів є тренінги, групи інтересів, семінари (відкриті вручну) відкриті зустрічі, форуми, вечірки, найпопулярніші теми – громадянська освіта, культурні заходи, неформальна освіта (психологічні тренінги, вивчення іноземних мов). Серед традиційних та регулярних заходів – група розмовної англійської та німецької мов, ділова українська мова, жіночий клуб, літературні вечори. Вони мають 4 партнерів

місцевого рівня, 1 національного та 1 міжнародного. В хабі відбуваються заходи місцевого рівня. Громада повідомляється про діяльність центру через сторінку Instagram в Facebook.

Створення та ефективна робота хабу була розпочата в процесі створення молодіжної хаб-мережі в місті на віддалених районах.

4. Хаб «УНО» (м. Запоріжжя).

Хаб був створений у центрі Запоріжжя на базі готелю Україна (комунальна власність). Хаб недоступний для людей з обмеженими можливостями.

Центр координує 5 осіб - членів громадської організації «Запоріжжя – місто можливостей».

Центр доступний лише для подій.

Хаб відвідують переважно молоді люди 14-22 років. Кількість молодих людей, які беруть участь у діяльності хабу становить приблизно 3000 осіб, з них жінки – 60%, а чоловіки – 40%. Щомісяця хаб привертає 1 нового члена.

Заходи проводяться через рівні проміжки часу кілька разів на тиждень. Основні формати заходів на базі хабів – тренінги, групи інтересів, вечірки (ручна робота), найпопулярніші теми – громадянська освіта та культурні заходи. Серед традиційних та регулярних заходів – розмовна англійська, психологічні групи, публічні виступи. Вони мають 24 місцевих партнера, 3 всеукраїнських та 1 міжнародний. Хаб проводить місцеві та регіональні заходи. Громаду повідомляють про діяльність, яка проходить на базі центру, на сторінках ГО «Запоріжжя - місто можливостей» у Facebook та Instagram.

Створення хабу сприяло розвитку потенціалу громадської організації «Запоріжжя – місто можливостей», яка без допомоги влади проводить свої програмні заходи.

5. Хаб «Відкритий розум» (м. Токмак).

Цей центр розташований у центрі Токмака на базі бібліотеки (комунальної власності). Хаб доступний для людей з обмеженими можливостями.

Команда координаторів центру складається з 7 членів ГО «Ортега-і-Гассет» та працівників бібліотеки. Кожен відповідає за певну сферу діяльності – адміністрація, менеджер з комунікацій, менеджер з моніторингу, менеджер розвитку, креативний менеджер та ІТ.

Центр відкритий у будні дні з 9.00 до 17.00 і може бути відкритий у вихідні та будні дні до 20.00 вечора.

Хаб відвідують переважно діти до 16 років та особи від 35 до 65 років. Кількість молодих людей, які беруть участь у заходах хабу як учасника, становить 800 осіб, з них жінки – 60%, а чоловіки – 40%. Щомісяця хаб привертає 10 нових членів. Люди з обмеженими можливостями беруть участь у заходах хабів.

Події відбуваються через рівні проміжки часу кілька разів на місяць. Основні формати подій на базі хабів – тренінги, групи інтересів, відкриті зустрічі, форуми, форуми, найпопулярніші теми – громадянська освіта, профорієнтація та розвиток кар'єри, обговорення місцевих питань та шляхів їх вирішення. Серед традиційних та постійних заходів – мистецькі майстерні, кінопоказ. Вони мають 5 партнерів місцевого рівня, 3 всеукраїнських та 3 міжнародних. Хаб проводить місцеві та регіональні заходи.

Хаб зробив вагомий внесок у підвищення обізнаності громадськості щодо інструментів громадянської участі, що призвело до реалізації великої кількості ініціатив учасників хабу - створення дитячого майданчика, проведення власних тренінгів для місцевих жителів тощо.

6. Хаб «FirstDarHub» (м. Енергодар).

Хаб був створений у місті Енергодар на базі Інституту державної та комунальної адміністрації Енергодару, названого на честь Рема Хеноха (приватна власність). Хаб недоступний для людей з обмеженими можливостями.

Координацію діяльності хабу здійснює керівник ГО «Відродження», директор коледжу Інституту.

Центр відкритий з 8 ранку до 20 вечора у будні, але в такому режимі він доступний для студентів Інституту. Для сторонніх людей, доступний лише під час заходів.

Центр відвідують в основному студенти Інституту від 14 до 16 років. Кількість людей, які беруть участь у заходах хабу як учасники, становить 50 осіб, з них жінки – 40%, а чоловіки – 60%. Щомісяця центр приваблює 1-2 нових членів.

Заходи проводяться через рівні проміжки часу кілька разів на тиждень. Основними форматами заходів на базі хабів є тренінги, відкриті зустрічі, молодіжні вечірки, найпопулярніші теми – громадянська освіта, заходи з профорієнтації, заходи, спрямовані на розвиток кар'єри та культурні заходи. Серед традиційних та регулярних заходів – кінопоказ. Вони мають 10 місцевих партнерів, 2 всеукраїнських та 2 міжнародних. Хаб приймає місцеві та міжнародні заходи. Діяльність хабу висвітлена у Facebook.

Хаб тісно співпрацює з органами виконавчої влади щодо впровадження заходів з молодіжної політики, активно вносить пропозиції до місцевої молодіжної програми, змінюючи застарілі форми роботи з молоддю на нові творчі проекти, такі як фестиваль літаючих зміїв та квести.

7. Гриб «Маяк» (м. Бердянськ).

Хаб був створений у віддаленому районі Бердянська на базі Будинку культури «Маяк» (комунальна власність). Хаб доступний для людей з обмеженими можливостями.

Керівник Будинку культури координує діяльність хабу, вона проходила навчання в рамках навчальних програм GIZ.

Хаб відкритий у будні дні з 8 ранку до 17 вечора, але також може працювати вечорами та вихідними під час заходів.

Хаб відвідують студенти шкіл та ЗВО віком 14-16 років та діти до 14 років. Кількість людей, які беруть участь у заходах, становить близько 1200, у тому числі жінки 50% та чоловіки 50%. Щомісяця хаб збирає 10 нових членів.

Заходи проводяться через рівні проміжки часу кілька разів на тиждень. Основними форматами подій на базі хабів є тренінги, відкриті зустрічі, форуми та групи за інтересами, найпопулярнішими темами є профорієнтація, культура та екологічні заходи. Серед традиційних та постійних заходів – секції та групи за інтересами, що працюють в рамках діяльності Будинку культури. Вони мають 20 партнерів місцевого рівня, 2 всеукраїнських та 1 міжнародного. Хаб проводить місцеві та регіональні заходи.

Хаб активно працює у творчому напрямку. Зі створенням центру та передачею нових музичних інструментів у Будинку культури почали функціонувати нові музичні заняття, такі як рок-групи, і кількість молодих людей, які відвідують музичні заняття, зростає.

8. Хаб «TalkHub» (ОТГ Комиш-Зоря)

Цей центр розташований у селищі міського типу Комиш-Зоря на базі Будинку культури (комунальної власності). Хаб недоступний для людей з обмеженими можливостями.

Діяльність хабу координує працівник сільської ради, який проходив навчання в рамках навчальних програм GIZ.

Центр працює в будні дні з 9 ранку до 17 вечора, але також може працювати вечорами та вихідними під час заходів.

В основному хаб відвідують школярі до 16 років. Кількість людей, які беруть участь у заходах, становить близько 120, серед них 60% та чоловіки 40%. Щомісяця центр приваблює 1-2 нових членів. Час від часу ВПО приєднуються до подій.

Події відбуваються через рівні проміжки часу кілька разів на місяць. Основними форматами подій на базі хабів є тренінги, групи за інтересами, семінари, найпопулярніші теми – громадянська освіта, культура та спорт. Серед традиційних та постійних заходів – секції фітнесу та малювання. Вони мають 2 партнерів місцевого рівня та 1 міжнародного. Хаб проводить місцеві події. Діяльність хабу висвітлена у Facebook.

Створення молодіжного центру ініціювало процеси спілкування молоді з владою – почав працювати окремий проект «Кава з головою». Створення хабу стало першим кроком до інституціоналізації роботи молоді в громаді та полегшило становище молодіжного працівника.

В цілому, заходи, що проходять на базі хабів сприяють підвищенню рівня згуртованості громади, особливо серед активної молоді. На базі багатьох хабів проводяться заходи, які не тільки поєднують представників різних вікових груп та інтересів, але й сприяють їх співпраці у напрямку розвитку громади. Координатори хабів зазначили про те, що однією з найбільш поширених тематик заходів хабу є обговорення шляхів вирішення проблем громади, що свідчить про те, що на базі хабу люди згуртовуються для вирішення проблем громади.

Молодіжні лідери зауважили, що молодіжні хаби позитивно впливають на рівень згуртованості молоді в громаді, перш за все, тому що хаб для молоді слугує ресурсом для знайомства з однолітками та пошуку однодумців для реалізації власних соціальних проектів. Майже всі учасники фокус-груп зазначили що завдяки заходам хабу вони познайомились з новими людьми, а деякі і знайшли осіб для реалізації спільних соціальних проектів. Також хаби ініціюють або виступають майданчиком для проведення багатьох міських молодіжних проектів, в межах яких представники молоді зі всього міста беруть участь у різних активностях, що сприяє налагодження взаємозв'язків між міської молоддю з різних навчальних закладів. Всі ці факти свідчать про значущий вплив діяльності хабу на згуртованість саме молодіжної аудиторії.

Координатори хабу та відвідувачі ініціюють волонтерські та благодійні заходи, які спрямовані на адресну соціальну допомогу особам з груп ризику. Благодійні акції, волонтерські поїздки – заходи які проходять під егідою хабу. Зародження ідей та об'єднання людей на просторі хабу задля допомоги особам з громади також свідчить про те, що хаб сприяє самоорганізації мешканців та молоді, що так є одним з показників згуртованості громади.

Окремо слід зазначити про роль хабів в інтеграції молоді з числа ВПО. Координатори хабів зазначили щодо діяльності хабу долучаються особи з числа ВПО, найчастіше це діти, молодь та жінки. Хаб слугує для них простором не тільки для конструктивного дозвілля, але й дає старт у започаткуванні власних ініціатив. Отже, діяльність хабу позитивно впливають на інтеграцію та адаптацію молоді з числа ВПО в громади, що посилює її згуртованість.

Хаб має сприяє мобільності, профорієнтації та працевлаштуванню молоді, підвищує рівень громадянської компетентності та участі молоді. Заходи багатьох хабів спрямовані на розвиток навичок проектного менеджменту та реалізацію навчальних проектів результатом яких є реалізація учасниками власних проектів. Наприклад, учасники в м. Токмак, м. Мелітополь зазначили, що вони були учасниками таких заходів. Є приклади заходів хабу, що сприяють мобільності молоді, про що підтверджують учасники фокус-груп – це ознайомчі поїздки до м. Харків, екскурсії до різних інституцій. Більшість координаторів хабу зазначають про те, що заходи з громадянської освіти найчастіше проходять на базі хабу – це заходи з правової обізнаності, інструментів демократичної участі, медіаграмотності, особливостей функціонування влади та місцевого самоврядування.

Окремо слід зазначити про роль хабу на процес участі молоді в бюджетах участі. Це допомагає молоді не тільки на практиці відпрацювати отримані навички та знання з проектного менеджменту, роботі в команді, лідерству, але й сприяють підвищенню рівня громадянської участі молоді та опануванню інструментам демократії. В таких містах, як Мелітополь та Токмак, молодіжні хаби грають значущу роль в процесі популяризації бюджетів участі, навчання та активізації молоді до участі. Також слід додати, що учасники груп наголошують на ролі координаторів хабу та їх допомозі у реалізації проектів, що свідчить про те, що молодіжні лідери та координатори хабу надають менторську у впровадженні ініціатив та проектів молоді, що відвідує хаб.

В контексті профорієнтації та професійного становлення молоді, є випадки, коли діяльність хабу зіграла ключову роль у професійному

становленні молоді. Учасники хабу через діяльність гуртків за інтересами, різних майстерень мають змогу відчутти себе у різних професійних ролях, що допомагає свідомо обрати майбутню професію або напрямок навчання.

Діяльність хабів позитивно вплинула на соціально-економічний розвиток громади. Особливо помітним є вплив хабів на розвиток громади у напрямку формування громадської думки про позитивні зміни в громаді, реалізації молодіжної політики, демократичного врядування, інфраструктурного розвитку та інвестиційної привабливості.

Створення хабів посилює міжрегіональну молодіжну співпрацю. Координатори Хабів неодноразово зазначали про важливість контактів та спілкування з представниками інших хабів. Це допомагає їм підвищувати якість молодіжної роботи, обмінюватись досвідом та реалізовувати спільні ініціативи.

Феномен створення і існування «хабу» дав мешканцям громади відчуття змін та розвитку. Про роль хабу в «зміні» мислення та подоланні стереотипів, формуванні відчуття новизни та візуальних змін в громаді у громадян зазначали не тільки представники фокус-груп, але й координатори хабу та представники влади.

Спостерігається опосередкований вплив хабу на формування інвестиційної привабливості територій. Наприклад, в Широківській ОТГ на базі хабу системно проходять діалоги з місцевим бізнесом, зустрічі з міжнародними партнерами та донорами. У м. Мелітополь молодіжний хаб також виступає простором взаємодії з міжнародними партнерами та формує іміджеву складову міста

На основі аналізу зазначеного, визначимо напрями оптимізації діяльності молоді як суб'єкту соціальної роботи у громаді:

1. Більше долучати тих хто приймає рішення щодо молодіжної політики для формування сталості роботи хабів, запровадження гнучкого режиму роботи приміщень на базі яких працюють хаби та включення проектів хабу в місцеві молодіжні програми, що фінансуються місцевим бюджетом

2. Додати компонент менторства для сільських територій або там, де не вистачає молодих лідерів.
3. Давати навчання з тематик, які є значущими в контексті цілей програми. Наприклад, навчати та демонструвати успішні практики проектів, які сприяють миротворчості, згуртованості громади
4. Успішна координація роботи хабу спостерігається у тому випадку коли є людина за якою чітко визначені обов'язки координації хабу.
5. Запровадити планування діяльності хабу на перших етапах.
6. Надавати допомогу та підтримку, можливо розробити плани медіа-кампаній , які б сприяли більшому залученню населення. Враховуючи новизну – додаткова комунікація з населенням.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження можна констатувати, що завдання вирішені, мета досягнута, а гіпотеза підтвердилася. Всю сукупність висновків можна сформулювати у таких тезах:

1. Під час дослідження стану наукової розробки визначено, що традиційно в теорії та практиці соціальної роботи досліджується питання проблемної молоді (алкоголізм, наркоманія, злочинність, ігроманія, суїцид), а звичайна молодь залишається поза нашою увагою. Актуальним є розгляд молоді не в якості проблеми, а в якості суб'єкту соціальної роботи – залучення молодих людей до діяльності громадських організацій, волонтерства, реалізація соціальних проектів, стажування.

2. Уточнено зміст основних понять, а саме:

– соціальна робота – галузь наукових знань і професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню, полягає у наданні можливості людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій, та характеризується системою взаємопов'язаних між собою цінностей, теорії та практики;

– молодь – особи у віці від 14 до 35 років;

– суб'єкт – особа, організована група осіб, соціальна, етнічна або політична спільнота, суспільство загалом, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне й духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності;

– молодь як суб'єкт соціальної роботи в громаді – особа у віці від 14 до 35 років, які здійснюють виконання функцій соціального працівника на волонтерських засадах в якості члена громадського об'єднання в межах певних територіальних одиниць (села, селища, ОТГ, смт, міста, району міста).

3. Обґрунтовано принципи і методи дослідження, а саме: принцип об'єктивності, системності, історизму, сходження від абстрактного до конкретного, методи понятійного аналізу, абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, узагальнення, систематизації.

4. Визначено, що соціальна робота в громаді націлена на розширення мережі соціальних послуг, на зміцнення общинних зв'язків, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в місцях компактного проживання людей, а також на організацію різного роду локальних ініціатив, груп взаємодопомоги тощо. Соціальні працівники в них вирішують різнопланові питання в багатьох сферах і на різних рівнях місцевих громад: робота з індивідами і сім'ями, з малими групами, з організаціями або цілими громадами, з дітьми, з молоддю, з літніми людьми, працюючи в якості консультантів і психотерапевтів в медичних установах, в установах соціального планування, здійснюючи адміністративну роботу, пошук фінансових ресурсів для реалізації соціальних програм і проектів, вирішуючи проблеми насильства в сім'ї, забезпечення медичним обслуговуванням бідних людей тощо.

5. Соціальна робота з молоддю в громаді служить не тільки умовою самореалізації молодої людини, але і покращують якість життя місцевої громади. Процес соціалізації молодих людей в громадських організаціях проходить в рамках неформальної освіти. Участь молоді в недержавних організаціях підвищує її соціальну активність, формує громадянську позицію.

6. Проаналізовано основні форми та типи активності сучасної молоді як суб'єктів соціальної роботи в громаді, а саме участь в масових акціях, громадський контроль, фінансова участь, освітні практики та пряма участь.

7. Було проведено серію глибинних інтерв'ю з представниками 8 молодіжних центрів Запорізької області. Більшість цих хабів - міські хаби, один з них розташований у Запоріжжі, 4 – у містах обласного значення, 2 – у селищах, 1 – у селі. За результатами проведеного дослідження були надані такі рекомендації:

- більше долучати тих хто приймає рішення щодо молодіжної політики для формування сталості роботи хабів, запровадження гнучкого режиму роботи приміщень на базі яких працюють хаби та включення проектів хабу в місцеві молодіжні програми, що фінансуються місцевим бюджетом
- додати компонент менторства для сільських територій, або там де не вистачає молодих лідерів.
- давати навчання з тематик, які є значущими в контексті цілей програми. наприклад, навчати та демонструвати успішні практики проектів, які сприяють миротворчості, згуртованості громади
- успішна координація роботи хабу спостерігається у тому випадку коли є людина за якою чітко визначені обов'язки координації хабу.
- запровадити планування діяльності хабу на перших етапах.
- надавати допомогу та підтримку, можливо розробити плани медіа-кампаній , які б сприяли більшому залученню населення. враховуючи новизну – додаткова комунікація з населенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б. С. Социологический словарь / пер. с англ. Казань : Издательство Казанского университета, 1997. 420 с.
2. Барзгова Е. С. Американская социология (традиции и современность) : курс лекций. Екатеринбург : Деловая книга, 1997. 176 с.
3. Социальная работа с молодежью : учеб. пособ. / под ред. д. п. н., проф. Н. Ф. Басова. Москва : Дашков и К, 2015. 328 с
4. Бобкова Н. Д. Подготовка специалистов для молодежной сферы в условиях глобализации : историко-методологический аспект. Курган : Издательство Курганского государственного университета, 2009. 210 с.
5. ВООЗ официально продлила молодость. URL : https://www.segodnya.ua/lifestyle/food_wellness/vooz-oficialno-prodlila-molodost-642767.html (дата звернення : 15.06.2019).
6. Всемирная программа действий, касающаяся молодежи, до 2000 года и на последующий период. Резолюция 50/81 от 13.03.1996. Генеральная Ассамблея ООН. Пятидесятая сессия. Пункт 105 повестки дня. URL : <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/50/81> (дата звернення : 06.06.2019).
7. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. / ред. Т. В. Семігіна, І. І. Мигович. Київ : Главник, 2003. 300 с.
8. Гидденс Э. Устройство общества : очерк теории структуризации. Москва : Академический Проект, 2005. 528 с.
9. Государственная молодежная политика : история и современность : сб. материалов II Международной научно-практической конференции (21.05.2015) / ред. П. А Меркулов. Орел : ОФ РАНХиГС, 2015. 127 с.
10. Декларация прав ребенка. Утверждена резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1959. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml (дата звернення : 02.07.2019).
11. Декларация тысячелетия ООН. Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 08.09.2000. URL :

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата
звернення : 02.07.2019).

12. Джери Д. Большой толковый социологический словарь / (Collins).
Киев : СОЦНФОРМ, 1999. 544 с.

13. Дятченко Л. Я. Социальные технологии в управлении
общественными процессами. Киев : Наукова думка, 1993. 343 с.

14. Заборова Е. Н. Город и люди : к вопросу о критериях оценки
стратегий городского развития. *Качество жизни в социокультурном контексте
России и Запада: методология, опыт эмпирического развития*. Екатеринбург :
Издательство Уральского университета, 2006. Ч. 1. С. 7-12.

15. Зеленин А. А., Яницкий М. С. Организация работы с молодежью :
междисциплинарная интеграция теории и технологий : коллективная
монография. Кемерово : ИНТ, 2012. 317 с.

16. Зубок Ю. А., Ростовская Т. К., Смакотина Н. Л. Молодежь и
молодежная политика в современном российском обществе. Москва :
Перспектива, 2016. 401 с.

17. Иванов В. Н., Патрушев В. И. Инновационные социальные
технологии государственного и муниципального управления. Киев : Прецедент,
2001. 327 с.

18. История теоретической социологии / ред. Ю. Н. Давыдов. Киев :
Просвита, 1997. 297 с.

19. Кара-Мурза С. Г. Сложные проблемы молодежной политики.
Москва : Когито-Центр, 2016. 408 с.

20. Кибанов А. Я., Ловчева М. В., Лукьянова Т. В. Реализация
молодежной политики в Российской Федерации : монография. Москва : НИЦ
ИНФРА-М, 2016. 341 с.

21. Колотило А. М., Чуб І. М. Основи наукових досліджень : конспект
лекцій. Харків : ХНАМГ, 2011. 82 с.

22. Кон И. С. Краткий словарь по социологии. Киев : Просвита, 1998.
280 с.

23. Кузнецова В. Н. Социология молодежи. Киев : Лотос, 2007. 150 с.
24. Технологии воспитания подростков и молодежи, подготовки кадрового резерва молодежной политики : коллективная монография / под ред. Н. Ю. Лесконог, М. В. Рейзвих. Москва : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2014. 204 с.
25. Ловкова П. П., Миронова С. Г., Гурина Т. М. Молодежь России : сб. рефератов и статей из периодических изданий. Москва : Российская государственная библиотека для молодежи, 2009. 247 с.
26. Лоусон Т., Гэррод Д. Социология А-Я : словарь-справочник / пер. с англ. Киев : ФАИР-ПРЕСС, 2000. 608 с.
27. Луков В. А. Ильинский : гуманистическая концепция молодежи / *Знание. Понимание. Умение*. 2006. № 2. С. 48-59.
28. Межина О. Ю., Васильева О. А. Традиции и инновации организации деятельности в сфере молодежной политики на муниципальном уровне. Тюмень : ИП Цветкова, 2012. 310 с.
29. Меркулов П. А. Государственная молодежная политика России : исторические этапы формирования. Санкт-Петербург : ИД Алеф-Пресс , 2013. 481 с.
30. Мигович І. І., Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2002. 359 с.
31. Молодежная политика, воспитательная и патриотическая работа : практика XXI века : материалы научно-практической конференции / ред. М.В. Юдина. Киев : Главник, 2013. 512 с.
32. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991-2011 роки) : щорічна доповідь Президента України про становище молоді в Україні / ред. О. В. Белишев. Київ : Соцінформ, 2011. 224 с.
33. Морозова Г. В. Молодежная политика : управление развитием творческого потенциала : материалы Международного научно-образовательного форума (25.03.2016). Казань : Издательство Казанского университета, 2016. 394 с.

34. Нигматуллина Т. А. Государственная молодежная политика : инновационные парадигмы. Уфа : Издательство БИСТ ОУП ВПО «АТиСО», 2012. 340 с.
35. Нормативно-правовое обеспечение деятельности центров социальных служб для молодежи. Часть 1. Киев : ГЦССМ, 2003. 208 с.
36. Основы социальной работы : учеб. пособ. / ред. Н. Ф. Басов. Москва, 2004. 288 с.
37. Остапенко Г, Чернышева О. Армия спасения в прошлом и настоящем. Европейский альманах : История. Традиции. Культура. 1993. 285 с.
38. Павленок П. Д. Теория, история и методика социальной работы : учеб. пособ. Москва : Дашков и К°, 2004. 476 с.
39. Пересмотренная Европейская хартия об участии молодежи в общественной жизни на местном и региональном уровне : принята Конгрессом местных и региональных властей Европы (10-я Сессия. 21.05.2003). URL : <http://www.soc-mol.ru/encyclopaedia/policy/238-hartiya.html> (дата звернения : 15.08.2019).
40. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2558-14> (дата звернення : 27.09.2019).
41. Прошин М. С., Нестеров А. Ю. Молодежная политика как инструмент формирования социальной базы : монография. Москва. : ИСПИ РАН, 2015. 361 с.
42. Ромм Т. А., Богданова Е. В. Воспитание. Волонтерство. Молодежь : монография. Новосибирск : Издательство НГТУ, 2015. 417 с.
43. Ростовская Т. К. Три кита управления молодежной политикой в современной России. Москва, 2014. 490 с.
44. Рудник Б. Л., Романова В. В. Совершенствование организационно-экономических механизмов реализации молодежной политики города Москвы. Москва, 2014. 501 с.

45. Семигіна Т. В. Словник із соціальної політики. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 253 с.
46. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст. 135. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення : 25.09.2019).
47. Словарь-справочник по социальной работе / ред. Е. И. Холостова. Москва : Юрист, 2000. 424 с.
48. Словник-довідник для соціальних педагогів та працівників / ред. А.Й. Капська Київ : Главник, 2000. 421 с.
49. Согрин В. В. Политическая история США XVII-XX вв. Харьков : ОВС, 2001. 400 с.
50. Социальная работа : учеб. пособ. / ред. В. И. Курбатова. Киев : Феникс, 2003. 245 с.
51. Социальная работа : введение в профессиональную деятельность : учеб. пособ. / ред. А. А. Козлов. Киев : Социнформ, 2005. 368 с.
52. Социальная работа : теория и практика : учеб. пособ. / ред. Е.И. Холостова, А.С. Сорвина. Москва : ИНФРА-М, 2003. 427 с.
53. Социальная энциклопедия / ред. А. П. Горкин. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2000. 438 с.
54. Социология молодежи : учеб. пособ. / ред. В. Т. Лисовский. Санкт-Петербургский университет, 1996. 428 с.
55. Старшинова А. В. Становление идеологии социальной работы : анализ актуальных противоречий : монография. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2006. 324 с.
56. Степанищенко О. В. Молодежь как объект государственной политики : монография. Краснодар : Издательство Кубанского государственного технологического университета, 2011. 348 с.
57. Степенко А. С. Обеспечение занятости молодежи – условие экономического роста страны. *Соц. политика и социология*. 2011. № 3. С. 229–243.

58. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий : учеб. пособ. Киев : МАУП, 2004. 608 с.
59. Теория и методика социальной работы : краткий курс / ред. В. И. Жуков. Киев : МАУП, 1994. 381 с.
60. Теория социальной работы : учебник / ред. Е. И. Холостова. Москва : Юрист, 2001. 334 с.
61. Тетерский С. В. Введение в социальную работу : учеб. пособ. Киев : Социнформ, 2000. 496 с.
62. Технологии социальной работы : учеб. пособ. / ред. Е.И. Холостова. Москва : ИНФРА-М, 2003. 400 с.
63. Технология социальной работы : учеб. пособ. / ред. И. Г. Зайнышев. Киев : Прецедент, 2012. 240 с.
64. Технология социальной работы : учебник / ред. В. И. Жуков. Киев : интернаука, 2011. 388 с.
65. Тимофеева Р. И. Правовые основы государственной молодежной политики : монография. Стерлитамак : Стерлитимакский филиал БашГУ, 2013. 360 с.
66. Ткаченко В. В. Исторический опыт формирования и реализации государственной молодежной политики (1991–2009 годы) : монография. Кострома : Авантитул, 2010. 428 с.
67. Фирсов М. В, Студенова Е. Г. Теория социальной работы : учеб. пособ. Москва : Гуманитарный Издательский Центр ВЛАДОС, 2001. 432 с.
68. Фирсов М. В. Технология социальной работы : учеб. пособ. для вузов. Москва : Академический проект, 2007. 461 с.
69. Хапаев И. Б., Павлюк С. В. Основные факторы воздействия на социальную среду современной молодежи. *Наука в современном обществе* : материалы V Международной конференции. Ставрополь : Логос, 2014. С. 70-73.
70. Холостова Е. И. Социальная работа : учеб. пособ. Москва : Дашков и Ко, 2006. 668 с.

71. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20130118> (дата звернення : 17.09.2019).

72. Эффективность реализации государственной молодежной политики : опыт регионов и перспективы развития : сб. ст. IV Международной научно-практической конференции, 24-25.04.2014 / ред. А. А. Русанова. Чита : ЗабГУ, 2014. 349 с.

73. Ярская-Смирнова Е. Р., Романов П. В. Социальная антропология : учеб. пособ. Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. 416 с.

74. International Save the Children Alliance Homepage. URL : <http://www.savethechildren.net/alliance/index.html> (дата звернення: 02.07.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд глибинного інтерв'ю

1. Опишіть, будь-ласка, за яких умов ви дізналися про діяльність молодіжного центру / хабу та ваше перше знайомство із співробітниками цього закладу:

2. Як часто ви відвідуєте цей молодіжний центр / хаб?

3. На скільки змінилася ситуація в цілому в громаді за останні два роки? Які зміни ви можете пов'язати із відкриттям та діяльністю молодіжного центру / хабу?

4. Згадайте, що за останні два роки ви робили разом із іншими членами вашої громади у молодіжному центрі / хабі? Опишіть характер діяльності, її мету та вашу роль в ній.

5. Згадайте, у вирішенні яких проблем вашої громади за останні два роки ви приймали особисту участь? Опишіть характер діяльності, її мету та вашу роль в ній.

6. Чи довелось вам прийняти участь у молодіжних форумах, тренінгах, воркшопах чи ознайомчих подорожах в рамках діяльності вашого молодіжного центру / хабу? Якщо так, вкажіть час, місце, тематику, а також опишіть ваші враження щодо вказаних заходів: що сподобалося та не сподобалося?

7. Чи повідомляли ви представників молодіжного центру / хабу щодо заходів, в яких ви із задоволенням прийняли участь? Чи берете ви будь-яким чином участь у прийнятті рішень щодо заходів молодіжного центру / хабу?

8. На вашу думку, чи допомогло відкриття молодіжного центру / хабу зробити життя молоді вашої громади більш цікавим та усвідомленим? Яким чином?

9. Чи вплинуло відкриття молодіжного центру / хабу на якість та кількість ваших корисних знайомств? Знайомство з якими особистостями, на

Продовження Додатку А

вашу думку, сприяло вашим досягненням при роботі в центрі / хабі або розробці проектів у громаді в цілому?

10. Відповідно до представленої на малюнку схеми, визначте, на якому рівні знаходилося сприйняття молоді як суб'єктів розвитку громади до відкриття молодіжного центру / хабу та чи змінилося щось у цьому сприйнятті за останні два роки?

11. Вкажіть, будь-ласка, сильні та слабкі сторони молодіжного центру / хабу, які ви виявили за час роботи в ньому. Або вкажіть три речі, які вам найбільше сподобалися та три речі, які найбільше не сподобалися.

12. На вашу думку, якою має бути мета діяльності ідеального молодіжного центру / хабу?

13. Які тематичні заходи можуть підтримати чи навіть підвищити ваш інтерес до молодіжного центру / хабу у найближчому майбутньому?

14. В реалізації яких заходів молодіжного центру / хабу ви би хотіли взяти особисту участь?

15. Який захід ви б організували для вашої громади, якщо б мали для цього всі необхідні ресурси?

16. Який захід ви б організували для молоді, якщо б мали для цього всі необхідні ресурси?

17. Що, на вашу думку, може підвищити інтерес сучасної молоді до користування послугами молодіжного центру / хабу?

18. Будь-ласка, закінчить речення: Згуртована громада – це... Як ви розумієте це визначення? На вашу думку, чи є такою ваша громада? Чи зробив молодіжний центр / хаб вашу громаду більш згуртованою?

Завершення

Що би ви ще хотіли додати?

Спасибі за ваш час і за вашу плідну участь у дослідженні!

На все добре!

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Гаджилов Данило Олександрович, студент 2 курсу магістратури, форми навчання денної, факультету соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», адреса електронної пошти danilgadzhilov1@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Молодь як суб'єкт соціальної роботи у громаді» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Гаджилов Д.О.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Капріцин І.І.